

GRÓF VAY SÁNDOR

MEGFAKULT ÍRÁSOK

BUDAPEST
ORSZÁGOS MONOGRÁFIA TÁRSASÁG
V., Arany János-utca 1
a Magyar Tudományos Akadémia épületében.

LÉGRÁDY TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Megfakult írások	7
Gmk magyar ember felesége leszek.....	19
Kógi névnapokról.....	30
Hégi theátristák.....	él
Szomorú reminiszcenciák	59
Divatkirályok	76
1848 női divatja	83
Λ közös sír.....	94
(Joethe és a magyarok.....	105
Nincs Szirmay	113
Aratáskor.....	121
Chotek Zsófia magyar rokonsága.....	135
Visszatérünk.....	144
XIII. Leó pápáról.....	154
A Larisch-Mönnichek	162
Virtuskodások.....	171
Virágnyílás	182

MEGFAKULT ÍRÁSOK.

Nekem, a ki folyton porrá vált urakkal, asszony-
ságokkal konverzálok, egyezer-máskor küldé-
nek régi históriákat, régi leveleket, a mivel engemet
mód felett megörvendeztetnek.

Így került hozzám Sarlay Sámuel genealógusunk
levelesládájából egy 1768-ból való szerelmes levél.

Mintha a rokokó fényes, abroncs-szoknyás kis-
asszonyait látnánk, a hogy szendén lesütött szemmel,
kezükben rózsával, örökíti meg őket vásznán egy-egy
akkori piktor. És feltűnik előttünk a strimflis, mel-
lénye alatt fodros sabótlit viselő, kecses kapriókkal
sasirozó gavallér, amíg olvassuk:

*A Mademoiselle Mademoiselle Judith de Szabó
ma très chère Amié, — honore praesentetur — a
Lossonecz.*

„Édes drága Kintsem, Hugóm Asszonykám!
Ajánlom alázatos igaz szívbéli szolgálatomat. Szó-

ros kötelességem s régen tett ígéretem szerint kívántam ezen tsekély s együgyű íráskámmal alázatosan meg tiszt el iú₃ amely is hogy kívánt fris jó egészségben találhassa, kedves Hugóm Asszonyt, tiszta szívből óhajtom és kívánom. Valóban ki nem mondhatom, mely keservesen esett légyen eljövetelemmel kedves drága Hugóm Asszonytul lett elválásom; úgy hogy ámbár láttattam légyen is, hogy jó kedvem vagyon, mindazonáltal sebesült gyenge szívem bizonyára titkon bennem ugyan sírt, és mostan is szüntelen tsak drága szép Személyeért kesereg és sóhajtozik, sőt ugyan égvén, egyedül tsak Kintsem Hugóm Asszonytul várja s óhajtja mérges és halálos sebeinek enyhülését és gyógyulását, sehol is magának vigasztalást s megújulást nem reménylvén, sőt meghalni is sehol egyebütt nem kívánván, hanem egyedül tsak drága kintsem Hugóm Asszonykának édes kebelében s ölében.

Annyival eddig súlyosabban és fájdalmasabban esett kedves Személyének látásától s tiszteletétől (ha mint reményiem kevés korig is) lett megfosztásom; hogy maga Kintsem Hugóm Asszony vehetvén észre, sőt bizony jól tudván érette való szívbéli gyötrődésemet (az mellyet, jaj, mind jobban jobban újulni és ugyan nőttön nőnni érzek magam-

ban), mégis annyi könyörületességre, s irántam való szánakodásra sem indíthattam fel, hogy égő szívemnek sebes, lángzó tüzét egy kedves édes tsókjának kívánt harmattáival enyhíteni s oltani méltóztatott volna. Az honnan talán úgy gondolhatom, hogy drága Kintsem Hugóm Asszonytól (akiben egyedül bíztam és akinek egyedül adtam szívemet) inkább örülvén halálomnak mint életemnek, elhagyatottan és megvetetten; úgy hogy talán tsak ezen együgyű, sok sóhajtások és könnyezések között tett, segedelmiért alázatosan esedező íráskámra is nem hogy valamely vigasztaló s bús szívemet örvendeztető kedves válaszát adandja, de talán inkább terhére s alkalmatlanságára lenni tartván, tsak kezében is venni s annyival inkább elolvasását fogja sajnállani.

Valóban majd kétségben is esnék, hanem ha már másszor nem tapasztaltam volna Kintsem Hugóm Asszonynak hozzám méltatlan árva szolgáltskájához való szíves igaz szeretetének jeleit. Mostan azért alázatosan instálok és könyörgök drága szép Kintsem Hugóm Asszonynál, bizván álhatatosan tapasztalt kegyes Gratiajában, hogy ha sebes bús szívemet orvoslani elmulasztotta is, mostan pedig az egymástól való távoly létel aztat nem engedvén, legalább végső szándékának s szíve titkának meg-

írásával s biztató, kedves jó válaszával ily sok éjjeli s nappali, halálnál majdnem keservesebb fájdalomban megvigasztalni méltóztasson. Az mellyet is midőn szívszakadva elvárnám s újólag is instálnám, kedves drága szép Személyének alázatossággal való tiszteletével s gyenge kezetskéinek tsókolásával, bús szívemet árva szegény személyemmel együtt kegyes Gratiajában s tapasztalt állandó igaz szeretetében ajánlván — voltam és vagyok és leszek mindholtomig édes drága Kintsem Hugóm Asszonykának

alázatos árva szegény szolgálja,

(ha merném mondani:)

igaz állandó szívű szeretője

Fatavich Pál, m. p.

P. S. Az küldött pántlikátskát alázatosan megköszönöm, az mellyet, az míg megszolgálhatnék is Kintsem Hugóm Asszonynak, imé, egy idő mulasztó, de szomorú éneketekével kedveskedem kedves Húgom Asszonynak, mellyet recommendálok, és róla való jó válaszát elvárom.“

Úgy látszik azonban, Szabó Judith, Szabó András vagyonos földbirtokos és Szentpétery Judith úrasszonyom leánya, nemcsak a mellékelt kó-

tára, de az egész levélre is jó választ adott, ha ugyan még két esztendeig várakoztatta is jó személyes ifjú, Fatavich Pált, Kálnói, nógrádmegyei nemes úr és táblabíró, Fatavich Ferenc uramnak a fiát. S hogy nemcsak Pál úr, de még édes atyja is kedvében járt Judithnak, mutatja a következő kis versecske, melyet a szép leány nevenapjára írt:

Én most nem köszöntőöm jó Uramat, Szudit,
 Hanem azt kívánom; élyen Szabó Judit,
 Élte szaporodgyon számos Esztendővel —
 S rövid nap láthassam víg Menyecske fővel.

Ami aztán nemsokára be is következett, mert a levelesláda a sok ábrándos levél záradékaul őrzi a házzasságra lépés dokumentumát is, még pedig okképen: Anno 1770 die 11 máji. Tekintetes Nemes Fatavich Pál ifjú úr öszveadattatott Tek. N. és Vitéz Szabó András Úr hajadon leányával: Judithal.

Csokonai, a boldogtalan poéta, 1798 márciusában írt: „Lilim! Én tégedet most is halálból szeretlek, még most is Lilim,“ kezdetű lemondó levele, gyöngye régi leveleinknek, ez azonban ma már a litteratura históriáé. Csak azért említem, mert stílusában, fordulataiban, még kifejezéseiben is, megtaláljuk mindazt, ami benne van a nógrádmegyei nemes ifjú hol epedő, hol kétségbeesett, hol megreménykedő soraiban, egyenlőképen festve a kort, a

benne élt emberek gondolkozásmódját és lelki világát. Az alább következő levél Vay János uramtól való, aki Anno 1787 major-sarzsit viselt a „Löbl. Hadik'sches Regiment“-ben, később pedig az obers-terségig vitte föl.

Háborús idők voltak akkor, hol innen, hol onnan kelteztek levelei a szerelmes szívű katonának, akinek minden gondolata csak otthonhagyott feleségénél, az ifjú szép Teleki Borbálánál kalandozott, íme egyik Csehországban, menetelés alatt irt levele:

„Édes Drága Hintsem Szívem Kedves Boriskám! Én ma reggel C órakor ide érkeztem, mivel tegnap a gyomor fájás megint úgy elő vevén, egész éjjel menni nem mertem, hanem 3 óráig pihentem, s a gyomor fájás is, Istennek hála meg Szűnt.

Édes Lelkem Kedves Boriskám elfelejtettem megmondani, hogy kedves Leveleidet par Prague á Éger dirigáld, és úgy írd azután réá: hogy: es wird ersucht dem Löbl. Reg. nach senden zu wollen; de kérlek édes Hintsem jó Boriskám írd minél előbb, mert, addig míg nem veszem kedves Leveledet, nyugodalmam nem leszen, még csak tegnap jöttem el az én kedvesemtől, de már is úgy teczik, mintha száz napja is volna, azonban reménlem nem sokára megengedi az Úr Isten Látnom és Csó-

kolnom az én édes Boriskámat, ameddig is hogy Jankónak jó kedve nem lesz, az is bizonyos. Ezt eddig Czittauban írtam: már most itt Lajtomischlben folytatom, mivel a Posta innét holnap Jägerndorf felé megyen, el végzem Leveletem, itt a Postán, a hol a Posta mester már majd bizonyosnak mondja, hogy nemsokára vissza marcheirozunk, reméni az egész világ is, és így ez is egy kis vigasztalás szegény Jankónak, mert megöleli az eő Boriskáját. Én mihelyest a Regimentet beérem azonnal voltaképpen tudósítlak édes Szerelmem mindenről, holnap talán beérem eőket, noha még innen 26 mtföld ahol gondolom, hogy utói érem.

Édes Lelkem, Kedves Boriskám, kérlek az Istenre, egészségedre vigyázz, hogy rosszul létedet hallván, meg ne szomorítsam, hidd meg édes Kintsem, úgy is elég szomorúság az nékem, hogy nem láthatlak s nem tsókolhatlak édes kedves Boriskám, a másik kérésem pedig az, hogy nekem szüntelen írjál édes Kintsem, hogy legalább abban lehessen vigasztalásomat érezni, és tudhassam, hogy az én kedves Boriskám egészséges.

Most már édes szerelmem, többet nem írhatok, mert a Kotsit fogják, és egyebet nem is tudok írni, hanem, hogy az Út igen rossz, az eső esik és ugyan

hideg vagyok, hanem Ezer milliomszor Csókollak
 a magamat tapasztalt hív szívedben örökösen aján-
 lom s még a más világon is lézsek egyedül Néked
 édes Lelkem Kedves Angyalom Boriskám
 örökös híved, szolgád

*Vay János,
 major.*

Lajtomischel d. 27-ten Aug. 787.

9 órakor reggel!

A dátum alatt pedig eszébe jut még anyósa is és utána teszi: „a M. Gróffnénak, Kedves Anyád-
 nak kezeit alázatosan csókolom, s magamat Grati-
 ájába ajánlom.“

Nagyon érdekes egy kérő levele is, a melyet az egykor szép Szabó Judithhoz intézett Losaonczy Sziogyártó Sámuel, Nógrádmegye táblabírája, Fata-
 vich Pálné Szabó Judith Klára nevezetű leányának a kezét kéri ebben Sámuel úr, akinek első neje, —
 előbb Hamvay Istvánná Kármán Klára — már 1812-ben elhalt volt. A latinnal kevert francia cí-
 mezés itt következik: „Madame Madame Judith
 de Szabó Domina de Fatavich — praesentour á
 Lossoncz.

Kedves Drága Nagy Asszonyom, Néném!

Az a jó Isteni Felség, akit én gyermekségemtől fogva imádvá tisztелеk és áld engem is gyermekségemtől fogva gyámoltalan árvaságomban hordozott s különösen, mert mondhatom, különösen gondomat viselte, áldásait rajtam s Házamon ugyan megkettőztette, az a jó Isten mintha most is ezen szomorú özvegyi sorsomon, úgy látszik mintha szembetűnképen akarna segíteni. Én aki előtt már nem a testiség Fundámentoma a Házasságnak, egész özvegységemben arról gondolkodtam, hol találnék egy jó erkölcsű és jó nevelésű Istenit igaz tisztelő Személyt, becsületemre mondom, hogy az első Gondolkozásom is Kedves Hugóm Asszonyról volt, de az illy állapotba be keveredni szokott sok javaslatok, hol ide, hol amoda húztak, de rajtam mégis erőszakot nem tehettek, voltak és vannak is nekem bizonyos helyeim, de hallván, még pedig szívbeli örömmel hallván Kedves Hugóm Asszony maga, noha szemérmes, de szíves ajánlását, azon mint Isteni kijelentésben úgy meg nyugottam, hogy még ezentúl gondolkozni sem kívánok másról. Már tehát így megállapítván tiszta szívű gondolatomat, minthogy én épen semmi Ceremóniát se akarok, se nem kívánok, arról kérnék alázatosan egy kis tudósítást, a Héten

melly nap lehetek tiszteletekre, úgy hogy a Jegyváltás is akkor meglenne. írom, nem üzenem, se nem csupa hanggal mondom, hogyha Kedves Hugóm Asszony engem (melyről nem is kételkedek) megbetsül s gondomat viseli, a legboldogabb asszonyok közzé számlálhattya magát, mert alig várom én azt, hogy Istentől adott vagyonkámnak Asszonyává tehessem.

Ezzel a midőn tiszta tiszteletemet különösen jelenteném, magamat szíves indulattyába ajánlva, holtomig változás nélkül vagyok — Kedves Drága Nagy Asszonyom Nénémnek

alázatos szolgája

Lossonczi-Szijgyárló Sámuel

Lossoncz 1—a Eebr 1814.

A derék özvegy nem is kapott kosarat, cerimóniákat sem csináltak, de kívánságához képest már február 21-én megtartották a lakodalmat; és föl is jegyezték az öreg biblia margójára.

— — És amíg olvasom ezeket a leveleket, mikéntha régen elhervadt rózsák illatát érezném.

— — Mikéntha régen elhangzott melódiák aecordja csendülne fel újra és beszélne régen elmúlt idők, elmúlt emberek álmai, szerelmeiről.

A CSAK MAGYAR EMBER FELESÉGE LESZEK!

múltkoriban két hetet töltöttem Bécsben.

Épen akkoriban utaztam el, mikor Andrássy Gyuláné, Kendeffy Katalin, az arisztokrácia egykor oly ünnepelt leading ladyje, Katinka grófnő, a ravatalon feküdt.

Andrássynét Bécsben is rendkívül szerették és mikor férje mint külügyminiszter a császárvárosban lakott, a Ballplatz palota találkozó helye volt az ottani high lifenak. Most tehát, hogy meghalt, természetesen minden szalonban róla beszéltek és számtalan apró epizódot, adomát újítottak föl azokból az időkből, midőn férjével a bécsi arisztokrácia körében is vezérszerepet vitt.

Égy ragyogó májusi délután kimenteni a práterbe, és elbolyongva a virágzásban lévő gesztenyefák közt, betértem a Rotundába, megnézni a tiroli kiállítást.

Egy hófehér szakállú, tar koponyájú úr mosolygott felém, szegény jó apámnak egy régi cimborája, s elkezdtek nézegetni a csinos faragványokat, majd hallgattuk a zillerthali énekesek jodlirozását.

Javában hallgatjuk épen, hogy: Der Weg is so roanig so stoanig hamisítatlan jódlort, mikor nem messze tőlünk egy fekete kabátos úr áll meg.

A jellegzetes arc, sasorrával, a domború homlok, a mosolygó szemek oly ismerősöknek tüntek föl.

— Nem ismered, meg ... ! Dóczy, a ti nagy költők, a Csók szerzője Mondá az öreg osztrák főúr, akinek egyik őse segített Bécszet felszabadítani a török járom alól.

Még egyszer jól megnéztem, valóban Dóczy Lajos volt, akit Andrássy föl vitt nagy úrnak Bécsbe, de aki hű maradt első szerelméhez, a magyar múzsához.

— Nagyon szerette Andrássy, meg Katinka grófnő is — ah! szegény, — sóhajtott elégikusan az öreg úr, — ha elgondolom, micsoda fenomenális szépség volt most negyvenegy éve, mikor herceg Ossuna menyasszonya volt.

Csodálkozva néztem a hófehér szakállú délceg öreg úrra, akinek szeme megvillant, mintha visszragyogott volna benne a negyven év előtti ifjúi tűz egy késő szikrája.

— úgy bizony, gyerek , . . mit tudtok ti arról . . . még a világon se voltatok ... de én, mintha most is magam előtt látnám.

Aztán végig simogatta homlokát, mintha emlékezéseit akarná rendezni s így szólt:

— Jer, üljünk oda azok alá a fenyők alá, te mint afféle krónikás, talán hasznát is veheted ennek a régi reminiszcenciának.

Aztán helyet foglaltunk a szálas, óriási vedrekbe ültetett fenyők alatt és az osztrák arisztokrata mesélni kezdett.

*

**

Az 1855-ik év farsangján Pesten feküdtem, mint dzsidás kapitány. Fiatalkor, huszonhat éves ember voltam, és Becs vidámságához szokva, kimondhatatlanul unatkoztam a magyar fővárosban, amely akkor rettenetes hely volt egy osztrák katonatisztnek.

A kávéháziban mindenki elhúzódott asztalunktól, nyilvános helyekre nem szívesen mentünk étkezni, mert akárhányszor megtörtént, hogy helyet foglalva, a szomszédos asztalnál egyszerre csak halk füttyszó hangzott föl, amelyben rögtön fölismertük a jaj de ... kezdetű nótát.

Bálokon világért sem táncolt volna velünk magyar úri lány és még az arisztokrácia estélyeire sem

hívtak meg tiszteket, akármilyen előkelő osztrák főúr volt is különben.

Kivételt az olasz és lengyel származású tisztekkal tettek csupán, de az akkori intéző körök gondoskodtak róla, hogy ilyen mentői kevesebb legyen a magyarországi helyőrségekben.

Félt is minden osztrák tiszt a magyarországi garnizonoktól akkoriban és inkább ültünk bárminő hitvány cseh vagy morva faluban, mint Pesten.

Miután rokoni összeköttetésem vannak a magyar arisztokráciában, velem itt-ott kivételt tettek és meghívtak néha egy-egy estélyre.

Így történt az említett év farsangján is, mikor egy reggel meghívást kaptam Degenfeld Imre gróf családjához. A meghívó-levélkében meg volt írva, hogy gyermekbál lesz ugyan, de tíz óra után a felnőttek fognak táncolni.

A német színház primadonnáival torkig voltam, a tisztai kázinó örökösen egyforma, lószagú viccei is untattak már, így nagy örömmel fogadtam a meghívást.

Degenfeld Imre gróf és neje, a ritka kedves, művelt Beck Pauline, abban az időben a béla-utcai házukban laktak és termeik egyik kedvenc gyűlőhelye volt a pesti high lifenek. A két hajadon leány, Ilona és a rendkívül szépségű Anna — most Tisza Kál-

máimé és özvegy Odeschalchy Gyula hercegné — vonzották a jeunesse d'oréet, amely minden alkalmat megragadott, hogy a Degenfeld-házat fölkeresse.

Midőn megérkeztem, a nagy szalon már telve volt. Egész kis angyaltábort képezett ott a sok göndör fürtű leányka, apró, komolyan lépegető lovagjaikkal, akik csak arra vártak, mikor adja meg az öreg Bauvales, az 50-es évek arisztokrata táncmestere, a jelt a francia négyesre.

A honneuröket a ház két kisebbik leánya, Berta és Emma — ma báró Podmaniczky Gézáné és gróf Károlyi Tiborné — csinálták, a felnőtteket a ház úrnője és hajadon lányai fogadták.

Csevegtünk, társas játékokat játszottunk — akkor még nem degradálódott le a társas-játék az iparos osztályhoz — midőn egyszerre csak nyílt az ajtó és négyen jöttek he.

Egy öreg, de még mindig fiatalos élénkségű matróna — két ifjú és egy csodálatosan bájos leány.

Mintha az ezeregy éjszaka meséinek tündére lett volna — soha, sem azelőtt, sem azután — nem láttam olyan csodálatosan bájos szőke szépséget.

Magas, barna ruha fedte elegáns, nyúlánk természetét és inkább látogatáshoz, mint táncmulatsághoz volt öltözve.

Az egyik ifjú alacsony, szikár ember volt, barna arccal, villogó sötét szemekkel, és első pillanatra elárulta a dólolaszt. A másik magas, daliás, szemébe csiptetett monoklival, amelyet később is, haláláig viselt.

A bemutatásnál megtudtam, hogy a nők Traun grófné és első házasságából származott leánya: Kendeffy Katinka grófnő, a férfiak: utóbbinak jegyese, herceg Ossuna, a monoklis pedig herceg Odeschalchy Gyula, aki már akkor erősen udvarolt későbbi nejének, Degenfeld Anna grófnőnek.

Midőn a gyermekek nyugalomra tértek, mi, felnőttek, kezdtük a mulatságot.

Soupernál épen Kendeffy Katinka mellé kerültem, baloldali szomszédja egyik fiatal Károlyi gróf volt.

A bájos leány alig szólt hozzám egy-két szót, azt is mindig franciául.

Érdékelt a csodaszép jelenség s bátorságot vettem magamnak megkérdezni, miért nem beszél senkivel németül?

— Mert gyűlölöm hazám elnyomóinak még a nyelvét is!

Lapis laztfiúhoz hasonló nagy kék szemei felvillantak és mint két éles, hideg tör szegződtek rám,

amelyből csak úgy sugárzott a gyűlölet. Soha sem felejttem el, míg élek, ezt a tekintetet, olyan volt, amiről azt mondják: öl.

De azért farkasszemet néztem a ritka bátor leánynyal — 1855-ben nem volt gyerekjáték az ilyen nyilatkozat és férfi-ember okvetlenül megismerkedett volna érte a Neugebaudéval.

— De hiszen a grófnő anyja is osztrák mágnás neje most és vőlegénye se magyar ember!

A szép szőke lány büszkén szegte föl fejét:

— Igaz, de engem magyarnak nevelt, soha sem kényszerít hazafias érzelmeim megtagadására, a vőlegényem pedig olasz, akinek nemzete épen úgy eped a szabadság után, mint mi, és enfin — tette utána halkabban — még messze is van az esküvőig — qui sait ...

Figyelemmel kísértem e mondás után vőlegényével való bánásmódját. Nyájas, szívélyes volt, de a szerelem hangját egy szavából sem hallottam. Souper után fölkerítem egy polkára.

— Bocsásson meg, nem táncolok polkát, még kevésbé osztrák katonatiszttel.

Ez már bántott. Erősítettem, hogy én még a szabadságharcban nem küzdtem vérei ellen, hogy inkább atyám kedvéért katonáskodom s dicseked-

tem, hogy igen sok magyar rokonom van. Hajthatatlan maradt.

— Annál rosszabb, hogy ezt az uniformist viseli! — Monda piros plüss ulánkámra mutatva.

Csárdást kezdtek húzni a cigányok, és Katinka grófnőt elvitte mellőlem Korniss Miklós, egy szép, barna magyar gróf.

Öt év múlva találkoztam vele ismét; már akkor Andrassy Gyuláné volt. Magyarországon kevésbé voltak már élesek az ellentétek, derengeni kezdett a hajnal.

— Úgy-e mondtam, hogy a menyasszonyságtól messze van az esküvő. . . .

Megkérdeztem, miért nem lett Ossuna herceg neje.

— Hm, mert igazán még se éreztem iránta, aztán meg, megmondtam anyámnak, hogy: csak magyar ember felesége leszek

— Még pedig forradalmaré, — jegyzém meg tréfásan.

— Annál jobb . . . eljön még a mi időnk is . . .

A szép szőke asszony látnoki ihlettel bírt. Eljött az idejük. Andrassy Gyula a kiegyezés után legkedvesebb embere lett ő felségének és az immár porrá vált asszony akárhányszor vendégül látta az ural-

kodót, akinek 67 után nem volt hívebb alattvalója az Andrassy családnál.

Néhány év előtt, egy bécsi soiréen, emlékeztem a régi gyermekbáli epizódra. Hosszan elgondolkozott:

— Sajátságos az isteni végzés, és valóban minden predestináció; el kell hinnem, hiszen hitem főelve ez, de életem folyamán tényleg be is bizonyította ezt az Ég.

— Most már táncolnék magával — de bizony vének vagyunk mind a ketten a polkára, — fejezte be, tréfásan mutatva tar koponyámra, és az ő saját fűrtéire. Az egykori, híg-aranyhoz hasonló hajhulámok teljesen szürkék voltak.

RÉGI NÉVNAPOKRÓL.

A régi Magyarországon, azok a régi nemes urak, milyen nagy névnapokat tartottak hajdanában! . . .

Világraszóló dáridók estek ilyenkor. A kaputlan kúriák udvarára szakadatlanul özönlöttek a fogatok. A XIX. század elején még a postilion járta. Négy ló egymásmellé fogva, elől az ötödik. Ezen ült a postilion. Cifra ruhája virított és mikor már közel érték a házat, az akkori divatos áriákat fújta postakürtjén. A tizes-kúszas években divatozott a Wurst. Ezt a kocsit leginkább a nőtlen legények szerették, és hatan, nyolcán is fölpackolóztak rája.

Névnapra nem volt szokás hívni. Nemes uraimék tudták, ki mikor tartja a névnapját, compareáltak rendszeren.

Augusztusban különösen sok névnap akadt. Klára, István, Lajos, Sámuel. Az utóbbi nevet

többnyire a protestáns nemesek szerették. A Lajos inkább 1848 táján jött divatba. Érdekesen ír le egy Sámud- napót Jászay Pál.

1831-ben az egész országban kiütött nagy le óléra Szabolcsmegyébe zárta későbbi jeles történia-írókat, aki akkor Bónis Sámuel, szabolcsmegyei híres alispán oldala mellett dolgozott.

A jegyzetekben regisztrálja Jászay a kolerás líiroket, festi a lakosság félelmét. Aztán megismertet a szabolcsi megyei étellel és a megye jelesebb családjaival. A névnapról augusztus 25 és 26-án következőleg emlékezik¹:

„Csütörtökön, 25-én. Délig Patay Jancsival Kállay Lillánál, délután bent, Jancsiéknál mulattam. Estve, vacsoránál Martinovicsok Sámuel tiszteletére meghúzván a szép muzsikát, lementünk a csárdába. Az egész ifjúság mind ott volt. Kállay Lenci mókáin nagyon sokat nevtünk. Én csak 11 óráig maradtam ott, akkor hazajöttem. Szép, tiszta, meleg idő volt.“

Az utóbbi megjegyzés mutatja, milyen józan, komoly ember volt már ifjú korában is Jászay Pál. De naplójában folyton találkozunk is ilyen passzusokkal: „Megszöktem a mulatóktól“, vagy „odahagytam a részeg compagniát. .

A Sámuel-napra vonatkozólag, így folytatja: „Pénteken 26-án: Délig sessioban voltunk. Délben a Vicispán a nevenapjára nagy ebédet adván, a nagy sáZá-ban, nagy gyülekezet volt nálunk, s ebéd után a tánchoz fogván, ugyancsak raktam magam is a vas bajuszu Zabolch portrait-ja alatt a kis Vay Esztivel a magyart, s még az öreg Pataynak is olyan kedve kerekedett, hogy maga is hozzáfogott a tánchoz. De éppen mikor legjavában vigadtunk, akkor hozták a hírt a Vicispánnak, hogy a veje, Lónyay László a határszélen van s megbúsulván azon, hogy magához a városba se nem eresztheti, s még csak nem is beszélhet vele, vége lett a mulatságnak. Nékem Patay Katicska azt a complimentet mondta, valóban kevély lehetek magyar táncomra. Mind a mellett is, nékem eszembe jutván most esztendei s most két esztendei Sámuel-napjaim, lehetetlen volt az öreg Bónissal versent nem keseregnem—.“

Ez a megjegyzés azokra a hétországra szóló Sámuel-napokra vonatkozik, amelyeket Bónisék a szabolcsmegyei Nagy-faluban tartottak. Itt néha három nap, három éjjel egyfolytában tartott a mulatság. A debreceni Boka jött el bandájával és a nagy gránárium-ban táncoltak, amelybe háromszáz embernél több fért el.

Hány szerelmi regény szálai fonódtak, szövődtek egy-egy ilyen Sámuel-napon. Ha olvassuk Járszay Pál naplóját, megtaláljuk benne, hogy Recsky Bandi volt a nagyfalusi Adonis. Érte rajongott Bokény Erzsí, aki azt mondta, hogy hat esztendeig is elvár Recsky után, csak vegye nőül, és tetszett az alispán csodaszép unokabugának is. Recsky Bandi azonban egyik rakamazi nemes úrnak, Mudránynak a leányát, Pepit imádta állhatatos rajongással. Rendkívül eszes, szellemes leány volt Mudrány Pepi, és ő rá mondta a fiatal Teleki László, a későbbben oly tragikus véget ért pártvezér, hogy: Ha több nevelése volna, akármelyik gróf elvehetne.

A szellemes, élcés leány sokáig nem viszonzta Recsky figyelmét. Az alispán unokaöccsét, Bónis Ferit szerette, aki még Recskynél is szebb volt. Olyan szép, hogy mikor Bécsben járt, a Burg előtt fegyverbe állt a katonaság, mert összetévesztette I. Napoleon fiával, a reichstadi herceggel. Mikor aztán Bónis Feri sorvasztó, kínos tüdőbajban meghalt, csak aztán, sokkal később, nyújtotta kezét Mudrány Pepi Recsky Andrásnak, akinek búbánatos szerelméről még most is danolják a nótát:

Recsky Bandi ne keseregj babádon —
A madár se marad mindig egy ágon.

Szép, ideális szerelmek voltak azoknak a régi nemes uraknak a szerelmei, s még most is megvan a levél, amelyet egy ilyen Sámuel-napi multság után Recsky Bandi írt, különben jó pajtása ifjú Bónis Ferenc uramnak: . pénteken indulok

haza — mondja egyik passzus — s Szabolcs felé veszem útam, s ha látom, hogy Pepi semmi reményt sem nyújt nekem, avagy megtudom, hogy beléd még a legkisebbé is szerelmes, inkább hogy sem neked ártsak, katonának állok . .

Ugyancsak 1831-ben, még egy szokatlanabb névnapról, Ágoston napjáról is emlékezik Jészay Pál naplójában:

. . Vasárnap, aug. 28-án. Délig sessióban voltam, délután 4 óráig a prothocullumot készítettem, azután a Jancsi testvéreivel mindnyájan elmenvén Molnár Gusztihoz — Ágostonnapra — ott táncoltunk alkonyodtig. Elek Jancsi soló magyart is táncolt, a lányok, kivált pedig Patay Katicska kérésére magam is bokáztam egyet et quidem magno cum applausu. Katicska a multság alatt beteg is lett szívszorulásban, s én sokat szekiroztam Fodor Gusztival, akivel szívesen coquet-teirozott.“

Nagy Sámuel-napokat tartottak Hevesmegyé-

bon, Fáy Sámuel vendégszerető kastélyában, Tenkon is.

A háziasszony, mádi Pappszász Klára, nevénapja ugyancsak augusztusban esvén, rendszeresen együttesen ülték meg nagy mulatsággal. Ezek a Sámuel-napok már az ötvenes években estek és nemcsak Heves, de Borsod, Nógrád s még több megyékből is odasereglett az ifjúság a háziasszonynak, a gyönyörű szép Vilmának udvarlására. A Jászságban híres volt ez időtájt egy polgári zenekar, a Pecsényánszkyé — ez jött el mindig muzsikálni Fáyékhoz Sámuel-napra,

Nagy mulatságok estek a 60-as esztendőekben Harkácson, Gömörmegyében, Madarász Sámuelnél, ilyenkor hordók álltak csapon az udvaron és néha egy hétig is szólt a muzsika. A konyhában nem aludt ki a tűz és teknőszámra állt a kalács, fonatos.

Így szer két lányának a lakodalmát tartotta Sámuel-napkor az öreg Madarász és akkor tíz napig folyt a dárídó, nem szűnt meg a zene, a tánc, úgy, hogy utoljára már a cigányok meg a főzőasszonyok is állóhelyükben aludtak el.

Sz. István napját már inkább a katolikus családokban ülték meg, miután a protestáns Istvánok többnyire karácsonykor tartják névnapjukat.

—y István nemes úr azonban, titulus bibendi hogy legyen, mind a két napot megülte. Országos legény murik voltak azok az ambitusos kúriában, úgy hogy négy-öt falu cigány bandája egymásután húzta rá István úrfi kedvenc nótáját.

Idő múltával megnősült a mulatós legény és olyan feleséget kapott, aki nem szerette a poharazó cimborákat.

Mégis csak meg kell tartani legalább a névnapot — gondolta István úr, és eziránt megtette az intézkedést tisztartójával.

Az öreg, deres fejű ember, aki még Pistike korából Ösmerte Istvánt, alázatos bizalmassággal megkérdezte, melyik napon is tartás hát a névnapot, mert hát még az aratásba som kaptak belé és messze van Szent István napja.

—y István elgondolkozott, aztán egyet legyintett a kezével:

— Hadd legyen még messzebb. Ezután már csak István mártírkor tartom a nevem napját.

És az oszlopos kúriában nem is szólt többé a gazda nős korában muzsika, csak karácsony másodnapján.

A 60-as években hazafias tüntetésekre használ-

ták föl Szent István napját, amely akkor különben még nem volt nemzeti ünnep.

Emlékezetes volt egy ilyen ünnep Egerben, mikor maga Bartakovich érsek celebrált a nagy templomban. Sokan észrevették, hogy nem int áldást az ott álló osztrák tisztok felé, s mikor a nagy ebédnél e felől interpelláltak, így válaszolt az érsek:

— *Majd ha egészen kibékülünk!*

Ugyancsak Szent István napján tartották meg Tót-Megyeren, gróf Károlynál azt az emlékezetes ekeversenyt is, ami tulajdonképen jó hazafiak politikai célból való összejövetele volt.

Észtergomban, Szcitovszky János hercegprímás ebédjén, Szent István napkor gyűltek össze a konzervatív mágnások: Cziráky, Mailáth, Szécheny stb., s ezen az ebéden vette kezdetét alkotmányos életünk első újjáébredése.

Érdekesek voltak az abszolutizmus szomorú korában a Lajos-napok. Nyilvánosan nem lehetett tartani, a Kossuth Lajos éltetése meg éppen főbenjáró bűn volt.

Ahol akadt Lajos a családban, ha mindjárt ölbeli gyerek is, annak a nevenapját ülték meg,

amikor is, a lakoma közepén, kezében pohárral fölemelkedett a háziúr, csak ezt mondva:

— *Éljen!*

A társaság tagjai tudták már, kinek szól ez a névtelen éljen. Szótlanul kocintottak, összecsengett a pohár, és keserű, égő férfi-köny hullt a bor lánghullámába. Aztán egymás nyakába borultak a jó cimborák, és sírtak — mintha halottat temetnének.

De furcsa, de szomorúan szép idő is volt az, mikor még divatozott a hazaszorotet és egy eszméért, egy ki nem ejtett névért minden pillanatban életét is feláldozta volna a magyar.

Ma föllobogózzák a házakat, nyíltan tartják a Lajos-napját, de milyen kevesen vagyunk már, akiknek még lelkében ott áll a régi oltár és lobog a szent tűz, amelyet még gyermekkorunkban apáink gyújtottak fel rajta.

RÉGI THEATRISTÁK.

Debrecen, az a nevezetes magyar emporium, amelyet még nemrég az ország szívének szoktak nevezni, régen letűnt századok óta fészke a tudománynak, nemzeti literatúránknak.

Szinte külön irodalomtörténete van, amely már háromszáz éves és első ragyogó korszaka Méhusz Péteren kezdődve, Fazekas Mihálynál, az első szabad-
elvű poétánál végződik.

Hazai színészetünk is méltán első tűzhelyei közé számítja Debrecent, mint amelynek színészi múltja 1798—99-ig vihető vissza.

Ez a színészeti múlt szorosan összefügg a nagyváradival és a kolozsvári színészet történetének kiegészítő része.

Nevezetes momentum, hogy míg a XVIII. században az ország többi városaiban, még Nagyváradon is, prosperált ideig-óráig a német színé-

szét, Debrecenben soha sem tudott zöld ágra vergődni.

Történt, hogy 1788 augusztus 4-én, a Berndt Fülöp igazgatása alatt álló német színjátszó társaság átrándult Debrecenbe. Kitűnő társulat volt, amely külön táncoskarral is rendelkezett. Balletmestere Spozy, első táncosnője Spozy kisasszony volt — és Wohle kisasszony egyike volt kora legkitűnőbb drámai színésznőinek. Berndt különös gonddal állította össze a műsort és repertoírján volt Beaumarchaisnak akkoriban korszakéit) alkotó vígjátéka, a Szevillai borbély is.

De akárhogy kedvezett a debrecenieknek a direktor, az előadások kongtak az ürességtől s mint egy egykorú följegyzés mondja: „. . Szilva vala a' szép német Leányzók ebédje, a' mit a' kis piatzon vevőnek, és október 23-án, tsűfűl megsalatkozva, ménének vissza Váradra a' német Theatristák . . .“

1790-ben, miután II. József császár január 18-án kiadta a híres Rescriptumait s elrendelte, hogy az 1785-ben Bécsbe szállított koronát Budára vigyék, kezdődött meg a nemzeti újjáébredés, a nemzeti nyelv és litteratura újjászületése. Igaz, hogy akkorában még csak igen rövid életű föllángolása volt ez a hazafiúi lelkesedésnek, mely a Ferenc csá-

czár alatti vak sötétséget, a híres slendrián-t megelőzte.

A magyarok tomboltak az örömtől, hogy megjött a korona, és megyei bandériumok jöttek Budára a nemzeti kincs tisztelgésére. Ezt a lelkesedést, örömmámort érdekesen festi Kazinczy, nyelvünk nagy apostola: ... Öregeink részt vőnek az Iffiak Örömében, s udvari Tanácsos Beöthy Imre és Domokos Lajos Urak Biharból, rókatorkos zöld Mentében, veres nadrággal és Dolmánnyal jelenének meg. Őszek, mint' Galamb, de a' Korona őrizésénél, meztelen karddal, az Iffikkal együtt állák ki Órájukat. Kállay Eerentz Szabolchból, roskadtsága miatt nyeregbe nem ülhete 's gyalog vezeté lovagló földiét fel a' budai tetőre.“

A német és francia divatnak egyszeribe vége lett s erről is rendkívül jellemzőleg írja a kitűnő nyelvújító: . . A nadrágotskák, hatzukák, libernyákok egyszerre tűntek el. Gombkötőink nem győzték vend az aranyzsínórt, sujtást, Kreppinrojtokat.“ — Majd áttérve a nőkre, folytatja: „Az asszonyi nem vetekedik a' miénkkel a' nemzetiségi külső jelenségek viselésében s a' párisi lipántok helyett Asszonyságaink fekete tsikkés kontyokat vevének föl, leányaink pártákat 's derekaikat vál-

lakba szorították és kötényt kötöttek. A' gazdagok posztóból varrták zöld menteiket, fehér mellényeiket és veres szoknyáikat 's fekete bárson' tsákotskákát nyomtak fejükbe. Tsak az a híjjá volt, hogy kardot is kössenek.“

Az 1790-iki országgyűlés június 11. és 12-ik napjain került szóba a magyar nyelv behozatalának ügye, s az ügynek lelkes pártfogói akadtak gróf Fekete János, Darvas Ferenc, Balogh Péter, Domokos Lajos, Vay József és István, Beöthy Imre, Almássy Ignác és Bezerédj Ignác személyében, akiktől túlzott lelkesedéssel írja egy akkori poéta: Verseghy:

Tíz vala szószólód Anyanyelv, és tíz ki Koporsód
Mélyeiből téged Fényre, folyásba hozott.

Az országgyűlés hazafias mozgalma nagy hatással volt az akkori ifjúságra, úgy hogy néhány egyetemi hallgató szintársulatot is szervezett.

Egyik szervező, Baranyi Balázsnak néhány levele kezembe is került a napokban. Elsárgult, jóféle, becsületes diósgyőri papirosra vannak írva s az akkori idők divatjához mértén diákul címezve: Sp. ac Gnso Dno Steph. Vay de Vaja. Budae. Oiuitate. Tóban. Piatea Balneorum, Scholis Catholicis. Diákul és nagyon körülírott címezéssel, nehogy

a német postás elhibázza „a“ jeles Hazaffit“, akihez Baranyi Balázs „lángadozó indulattját nyújtva“ kéri, hogy támogassa azt a „tsekély Szín Jádzó tsa-palol“, amelyet Pethő Áriám, Soós Márton és Horváth János barátaival összeállított.

Az országgyűlés azonban, minden lelkesedés dacára, sem tudta létrehozni, sem a már régebben Bessenyei és Révay által sürgetett tudós-társaságot, sem a játékszint. Egyes hazafiak áldozatkészsége és az első magyar színigazgató, Kelemen László, fáradásai folytán 1796-ig változó szerencsével, de sok nyomor közt, ugyan játszottak a nemzeti theatristák hazánk fővárosában, de veszedelmes versenytársat levén a folyton emelkedő és pártolt német színészetben, teljesen elpusztultak.

A szalmatűz ellobbant, senkise törődött a hazai nyelv apostolaival s mint egy akkori előkelő úrnő, Sturmán Mártonná, Sembery Anna-Mária, leveléből olvasom, az emberek színház helyett inkább a met kapu előtti Hetzthmter-be jártak „bei dem so genannten Plaskoischen Kreutz, auf der Sandgestätte . . . s hogy a legkitűnőbb játékosnál is több tapsot aratnak ott a publikum kedvencei: ... der Rauf- und der Tanzbeer . . .“

Miután 1796-ban fővárosunkban a magyar

színészetnek még gyökerét is kitepték s újabb való beplántálására alig volt egyhamar kilátás, a theatristák Erdélybe mentek, ahol báró Wesselényi Miklósban találtak hatalmas pártfogóra.

Noha maga a nemes báró és az erdélyi urak rendkívül sok áldozatot hoztak a magyar Thaliának, az 1797—98-iki téli évad olyan rosszul ütött ki, hogy mecénásuk kénytelen volt őket Magyarországra küldeni.

A theatristák távozásának híre nagy szomorúságot keltett Kolozsvárott, s mint Láng Ádám, a társulat egyik tagja írja: „. . . Még olyan elsőrendű mágnás-urfi, mint Teleki Ferentz sem röstellett, jajszóval ríni . .

A magyarországi városok közül első sorban Debrecenre, nyelvünk, irodalmunk, nemzeti erkölcsaink régi híres mentsvárára gondolt Wesselényi Miklós. A nemes báró nem is csalódott föltevésében, mert a debreceniek rendkívül lelkesen fogadták indítványát s a városi tanács levélben tudósította Wesselényit, hogy a „Fehér Ló“ vendégfogadó udvarán: külön „alkalmas és tsinos deszkaszint“ emeltek a theatristák számára.

1798 augusztus 11-én érkeztek meg a magyar színjátékosok Debrecenbe. Olyan nagy örömmel fogad-

ták Altét, hogy az előkelő cívisekkel, százhusz Személyekkel, az iparosok, sőt a kofák is vetekedtek ölel mezesükben, és mint a társulat egyik tagja, Sáska János egy kolozsvári barátjának írja: . . . Petsenye, lcaláts és fonatos annyi van minden aktor lakásán, hogy jóllakna vele egyy ármádia A közönség tömegesen látogatta az előadásokat és a debreceniek nagyra voltak színházukkal, ami Reviczky Gábor főbíró nejének, született Baranyi Judithnak, 1798 augusztus 31-én kelt és Reviczky Mihályné, Naményi Rózához intézett soraiból is kitűnik Theatrumunk is van már, melybenn a' Város színe szorgalmatossann megjelent, sok Idegenekkel egyetemben, a' közelebbi Vásár alkalmatosságával, 's nagy örömmel hallgatta az Erdélyből ide ki jött Magyar Theatromi Társaságnak, Nemzeti nyelvünkön való derekas Jádzását.“ Ugyancsak így szól egy egykori följegyzés:

„— — Debrecenben a' közelebb múlt Vásár alkalmatosságával, mind az Idegenek, mind a Városiak közönséges megelégedésekre játszottak az Erdélyi Magyar Theatristák, válogatott Játék Darabokat egyy nyoltz ölnyi szélességű s tizenhat ölnyi hosszúságú Színben, melyet a' Város maga készítetett.“

Érdekes, hogy az 1798-ban Debrecenben játszó társaságnak Sehy Ferenc is tagja volt, aki némely történetíró szerint a magyar jakobinusokat elárulta, s akinek nevéhez a pesti színjátszó társaságnak annyi botránya fűződött.

A társaság többnyire fordított vagy idegenből átmagyarosított darabokat adott, így nagyon kedveltek voltak: Be.nyovszky. Bécsi ruha. Arany idő. Megfizet a Nagy Harang és Süketnéma, melyet Hatvani, a híres magyar Faust fia, ültetett át magyarrá. Körülményes leírásaikkal, furcsa apróságaiikkal nagyon érdekesek a színlapok is abból a korból, mint a példa igazolja.

Az ócska színlapról kitűnik, hogy ennek a társulatnak több kiváló tagja volt; így az erdélyi színészet megeremtője: Kotsi-Patkó János és az ötven éves színészeti jubileumát megért Láng Ádám, egyike a legkimagaslóbb úttörőknek. 1799 április 16-án ismét Debrecenbe jött az erdélyi játszó társaság és itt egész november 17-ikéig működött.

A debreceni számottevő emberek mind ebédre, vacsorára hívták az előkelőbb theatristákat és Domokos Imre, Dömsödy Sámuel, Tikos István meg Szombati István szénátor uraimék-nál, nem-

DEBRECZEN Nro. 8.

A Felsőbbek engedelméből.

Ma, Vasárnap auguszt. 19-ik Napján 1798-dik esztendőben
A Nemzeti Játékszini Társaság által fog előadatni egy vigjáték,
ilyen nevezett alatt

AZ INDUSOK ANGLIÁBAN.

Három fölvonásban.

Játékos Személyek:

Smith, egy hajdani gazdag kereskedő	Kontz
Annak a felesége	Kontzné
Sámuel, Harmintzad-Inspektor)	Láng Ádám
Róbert, Hajós-Kapitány } gyermekeik {	Kotai
Lidi }	Lángné
Kaberdár, hízáriai kiüzött fejedelem	Sehy
Guzli, ennek leánya	Kotsiné
Musztaféri, Kaberdár barátja	Sáska
Fáczir, egy ifju indus	Medve
Egy Harmintzad Vizitátor	* * *
Staff, Notárius	Jániné
Egy hajólegény	* * *
Strusszel, Notárius	Kontz
Egy gyermek	* * *

Történik a' dolog Angliának egy Városában. Mivel ezuttal ma
itt utoljára játszik a' Társaság, kötelességének tartja a' Tekintetes
Publikumnak éránta mutatott jó hajlandóságáért alázatos
közömböt meg tegye: hiszi a' Társaság, hogy ezután az idő
és a' készülétek már előre megnyerettek lévén, nevezetesebb
játékokkal mulattathattya Érdemes Nézőit. Ettől fogva reményli
a Társaság, hogy az Érdemes Közönség egész megalégedéssel
fogja a' Játékszint el hagyni és Ez reánk nézve legfőbb Jutalom.

A' Bő-menetek ára:

Az Első Nemes hely	30 kr. v. p.
A' Második hely	20 kr. v. p.
A' Harmadik hely	10 kr. v. p.

A Játékszini építettett a *Fejér István* Vendég Fogadó udvarán. Kez-
dődik a' Játék hetedfél, végződik kilectz órakor.

különben a Poroszlay családnál számtalanszor volt hivatalos Kotsi-Palkó, a társaság igazgatója.

Ezekről a vidám vacsorákról emlékezve Proszlay János, később az 1809-iki nemesi fölkelés Ezeredes Fő-Hadnagya, így ír: „. . . Kotsi-Patkó komoly Rollék-ból monda éltes diktiokat, Jantsó meg ha Iáira neveltető bennünket. Kedves napok valának azok — Noctem totam Zingarorum cymbala et fides ...“

Ugyancsant az 1799-diki évről rendkívül érdekes a „Magyar Hírmondó“-ban megjelent tudósítás: „A' Nemzeti Jádzó Társaság egészen föl-eleveníti Városunkat. Felváltva Váradra is mennek, a' hol hetenként magyarul és németül jádzanak, De Debretzenben tsupán magyarul. Itt nem türetik a' német beszéd . . .“

Figyelemreméltónak tartottuk néhány kritikát is közölni az úttörők debreceni működésének idejéből, ami élénk világot vet az akkori korszellem és litteratúrára is:

— Kotsi János — úgymond egyik kritika — érzékeny Jádzásáról „Az új Módi Gonosztévők“ Hallgatóinak könyvhullatásai Bizonyságok.

Őri Filep István-ról így emlékezik: „Magyarországon ditséretes Jádzásán kívül arról is nevezetes,

hogy saját Vagyonkájából is a' színjászó Társaságnak 600 R. p. forintokat föláldozott.

Még érdekesebbek a nőkről szóló bírálatok, amelyeknél a vezetéknév majdnem mindenütt hiányzik. Ez a körülmény arra vezethető vissza, hogy a színészi pálya bölcső-korában meglehetősen lenézett állás volt s jobb családból való tagjai nem igen tették ki családi nevüket.

Fejér Rozália — írja a százév előtti kritikus — szép és jó magaviseletű. A' tiszt urakkal a' nagy erdőre nem jár.

Juliánna Leány-Asszony visszavéttetett — folytatja a bírálat — mellyért a' Társaság az Egeknek Hálákat adhat.

Felülmúlja valamennyit a primadonnáról szóló Észrevélemény:

'Susanna Leány-Asszony, a' ki valósággal legjobban jádzott, de mérgessége a' Társaság előtt már tűrhetetlen volt, melly annyira ment, hogy a' Játékközben mérgelvén magát, kijönni a' Talált Gyermekek előadatásánál nem akart. Tartván azért a' Társaság tőlle, nehogy többször Szégyent valylyon, hozzájárulván még rossz Élete is, elbotsáttatott.

Ebből a kritikából még az is kitűnik, hogy a puritán Debrecenben Jádzó-Személyek erköltsi mi-

voltára is ügyeltek, és könnyelmű színésznőket nem tűrt meg a publikum.

1799-től 1803-ig nem igen van nyoma magyar színészetnek Debrecenben. 1804-ben már említés tételik arról, hogy gróf Károlyi József özvegye, Waidstein-Wartenberg Erzsébet grófnő jogügyeinek igazgatója arról értesíti a debreceni játszó-társaság igazgatóját, Kotsi-Patkót, hogy az özvegy grófné, „a’ magyar nyelv gyarapítására és terjesztésére“ készséggel fölajánlja mindazokat a színházi fölszereleléseket, melyek régebben grófi tsalád tulajdon multságára szolgáltak“ s megjegyzi, hogy adományával „a’ nemzeti nyelvet híven dajkáló Debretzent különböztetni kívánnya,“

Az ajándékozás nagy erkölcsi hatással volt a városi tanácsra, mely ez időtől kezdve mindig hatóságosabban támogatta a magyar színészetet.

1808-ban Kotsi megváltván az igazgatástól, Ernyi Mihály vezetése alatt működnek a színjátások s miután 1810-ben, Wesselényi a társulat egyik felét visszarendelte Kolozsvárra, Ernyi nejével, Kántor Gerzson szintén nejével—egy első híres magyar tragikával, állandó tanyát ütnek a nagy, alföldi metropolisban.

Ennek az esztendőnek november havában

Gulácsy Antal földbirtokos és táblabíró bérelte ki három évre a debreceni színházat és benne hatalmas pártfogója akadt a színészetnek.

Ő alatta volt az úttörők idejében a legállandóbb a debreceni színészet.

Igyekezete rendkívül komoly volt, a legkitűnőbb írókkal lépett összeköttetésbe, s egyik levelében még Kazinczytól is kért Játék-Darabokat.

Kazinczy küldött is neki néhány jó fordítást, s hosszadalmas levélben arra kérte, hogy ne hízkeljen a színészeknek, a tanulatlan ízlésnek, s ne tegyen úgy a theatristákkal, mint Kotsi, a ki, hogy límmelmok ne kellessék, „egyre csak mus'icáltatta őket.“ Továbbá, hogy a színjátszókat hozza tekintetbe' a publicum előtt, a velők való társalkodás, ebédekre való invitálás által.

Az 1811-iki tűzvész nagyon megviselte Debrecen lakosságát s tetemes káraik folytán már nem pártolhatták annyira a színészetet, azért is, két igen rossz évad után, 1813-ban, a Lőrinc-napi debreceni vásár után, Éder György vezetése alatt Nagyváradra ment át játszani a társaság.

Nemsokára aztán a nemes és lelkes mecénás, Gulácsy Antal, családi körülmények miatt kénytelen volt a színészet pártfogásától visszavonulni és

a színtársulatot, valamint összes főszereléseit Sándorffy József biharmegyei táblabírónak és főorvosnak adta át, még pedig, az 1814 február 1-én kötött szerződés értelmében, a 300 színdarabból álló könyvtárt, az összes Musicalékat és Musicale-Instrumentumokat beleértve, 1280 R. forintokért.

A debreceni színészeket, a kik most már Nagyváradon is rendszeren játszottak, tíz évig vezette Sándorffy József, a ki nemcsak finom ízlésű műbarát, de nagy humanista is volt s mindig arra törekedett, hogy a társaság tagjainak is jól menjen a dolga.

Miután rendkívül bőkezű volt, 1821-ben már úgy állottak viszonyai, hogy Debrecennek négy évi bérrel tartozott s miután a debreceni leglelkesebb színügybarátok, Messzena Sándor és Szilágyi-Károly elhaltak, látta, hogy az anyagi romlástól nem menekülhet. Ekkor írja a debreceni tanácsnak egyik beadványában Sándorffy: „Olyan vagyok, mint a megkezdett szőlővenyige.“

Még néhány évig vergődött Sándorffy, míg tökéletesen tönkre menve, 1824 november 20-án lelki és testi szenvedéseitől megmentette a halál.

Egy darabig Láng, majd Pály Elek játszott társulatával Debrecenben, melynek színészetéért a har-

mincas években rendkívül sokat áldozott Nánássy Gábor, városi tanácsnok.

Ő építette a mai állandó színházat megelőzőtt új színházat, a melyet 1835 augusztus 1-ső napján Kovács Pálnak „A féltés gyötrelmei“ című eredeti vígjátékéval nyitottak meg. A darabot Fánicsy Lajos lendületes prológja előzte meg, a darabban pedig Baranyi, Chiabai, Dávidházy, Eder, Fánicsy, Kiss, László, Nagy, Parázsóné, Udvarhelyiné, Éder Aloyzia Chiabainé játszottak, a kik többnyire a későbbi budai, majd a megnyíló Nemzeti színház tagjai lettek.

Debrecen színészetének négy nevezetes fejezete következnek ezután; ezek közt legnevezetesebb az, mely a debreceni színház felépülése után következik. Az épület a legszebb vidéki színházak közé tartozik Magyarországon, Debrecen városa építette óriási költséggel. 1861-ben nyitották meg s az első években Reszler igazgatónak adták bérbe. Pár év múlva a város maga szervezett színtársulatot Kiss Sándor intendánssága alatt s ez a rendszer fennállott 1875-ig. E tízéves ciklus alatt a debreceni színháznak nem kisebb nevű tagjai voltak, mint Blaháné, Ujházy, Vízvári, Krecsányi Sarolta, Tanner, Tannemé, Dalnoki, Együd, Horváth Vince, s kiket legelői kellett volna említenem, Rónai Gyula

és Molnár György. Abban az időben a debreceni színtársulat előadásai méltán vetekedhettek a Nemzeti színházéival — ez volt a debreceni színház fénykora. Ám Blaháné, Vízvári, Ujházy 1871-ben Budapestre szerződtek. Rónai 1874-ben meghalt, 1875-ben aztán a városi kezelés megszűnt, az indendatúrát jól szervezett társulatok követték.

SZOMORÚ REMINISZCENCIÁK.

Az 1790-ik esztendő farsangján már nagyon beteg volt II. József császár. Január 9-én oly rosszul lett, hogy a fő udvari orvosnak, báró Störknek éjszaka kellett hozzámennie, s azt hitték, nem éri meg a reggelt. Mindazonáltal jobban lett még akkor s 10-én délután magához hivatva Laudon generálist, vele hosszabb ideig beszélgetett.

Az azután következő napokban a császár elrendelte, hogy betegsége miatt a farsang ne gátoltassék, nehogy ez kárt okozzon az iparnak és kereskedelemnek.

Erről így emlékezik egy az udvarhoz közel állt főúr naplója:

„Ő felsége egészségi állapotja a' legrosszabb, Azért a' Fáraángot semmiben sem gátoltattya. A' Reduttok az udvar Palotája két igen pompás és nagy Száljaiban tartatnak s ott megjelennek Ferentz

Ő Fő Hertzegsége és Erzsébet Fő-Hertzeg Asszony is.“

Az említett Ferenc főherceg a későbbi Ferenc császár, Erzsébet főhercegasszony pedig első neje, egy Württemberg! hercegnő volt.

Akkor Bécsben telelő magyar főurak és asszony-ságok körében nagy népszerűségnek örvendett a rendkívül nyájas, kellemetes fejedelmi hölgy, aki a nemzeti viselotet, szokásokat, ahol csak lehetett, kitüntette.

Így, ugyancsak előbbi naplóban olvassuk:

„A’ legutoljára tartatott Reduttban nagy Örö-möt gerjeszte magyar Uraságainknál, hogy Ferentz Ő Fő-Hertzegsége és Erzsébet Fő-Hertzeg Asszony is magyar nemzeti Köntösben jelenének meg, de uggy a Fő-Hertzeg-Asszony Testvére General Wür-temberg Hertzeg is, még pedig ékes zöld harson’ Ruhában, sarkantyus Topánkáival. . .“

Erzsébet főhercegasszony áldott állapotban volt ugyan, de azért a legutolsó időkben sem maradt el a multságokról, mígnem azoknak februáriu-s 13-án amúgy is végok szakadt. Annyira rosszul volt már akkor József császár, hogy orvosai Quarin, Störk és Brambilla kijelentették az elkerülhetetlenül köze-lgő katasztrófát. Általános könyörgéseket rendeltek el

a mint naplóíró följegyzi: „A Játék-néző-Hellyek zárva vágnak, a Redutok, Bálok, Mimikák megszüntének ...”

Február 17-én nagy lótás-futás, zürzavar támadt a Burgban. Az özvegy herceg Lichtensteinné, született Chane los grófné, Erzsébet főhercegasszony főudvarmesternője, kezeit tördelve sirdogált és csakhamar a városba is elterjedt a szomorú hír, melyről így emlékszik a száz esztendőnél régibb napló:

„-----szerdán hajnalban volt hogy Ferentz Fő-Hertzeg Hitvese, a' szép és Iffíu Erzsébet Fő-Hertzeg Asszony váratlan hirtelenséggel Leány-Gyermekeket szült. A' szerencsétlen, anya nyavalya Törést, kapott Ó3 haldoklása alatt szülte el Gyermekeit, annak utána pedig véghetetlen nagy Kínok közt meghalt. Rosenberg Grófi Úrral vállaltuk a' szomorú Posta átadását a' Tsászárnak. Már félig elhomályosodott Szemeit könyvek lepek és kézévé simogatta fájó Fejét: Das auch noch, das auch noch . . . mondotta többször egymásután. De ez a' Nagy Lélek uralkodva Érzeményein, tsak hamar levelet íratott özvegy Lichiensieinnének a' Megboldogult Oberste-Hofmeisterinnjának 's 10,000 forintot rh. küldete nékie Ajándékba és az Elköltözött ezüsből készült füsülködő asztalát más ezüst Edényekkel együtt “

míg Erzsébet főhercegnőt ravatalra helyezték, a város Wiedeni oldalán nagy muzsikazengés és ágyúdörgés közt indították a magyar koronát Budára. Hatlovas hintó vitte, amelyen Sóoky Major és "Dóty Kapitány urak ültek, míg Stermensky, Zsigárdy, Redel és Bátsmegyey magyar nemes testőrző hadnagyok lóháton kísérték.

József császár kívánta ezt így, áld úgyszólván utolsó éveiben személyesen állapította meg gróf Pálffy Károly főkancellárral a korona hazavitele alkalmával betartandó fényes szertartásokat.

Hogy Budára érkezék, azt már nem érte meg a népei által annyire félreösmert nagy császár, mert február 20-án húnnya örök álomra szemeit, épen azon a napon, amikor a trónörökös Ferenc főherceg nejét, Erzsébetet temették nagy gyászpompával.

Hasonló körülmények közt halt meg József nádornak, a nagy palatínusnak két első felesége is, Pál orosz cár leánya, Alexandra Paulowna nagyherceg asszony és Hermina, Anhalt-Schaumburg-Bernburg-i hercegnő.

A legtöbb sructollat viselő öreg konziliáriusné is porlad már réges-régen, akik tudtak még beszélni arról a fényről, pompáról, mikor József nádor a muszka princesszel bevonult Budára.

Csak úgy illegett, billegett az aranyos rojtos, bojtos, sasokkal díszeskedő hintó, melyben a harmatos rózsához hasonlatos palatinusné ült, mikor a tollbokrétás lovak végigvontattak a rossz, hepehupás budai kövezeten. Nagyon lassú tempóban haladtak a széleshátú spanyol ménnek, hogy annál jobban bámulhasson és vivátozhasson az egybegyűlt sokaság.

A szép palatinusné pedig egyre integetett és nézte a Gyulay Regiment óriási, szálas granátorosait, akik sorfalat álltak a nádori lak előtt.

Szegény fiatal asszony! Ha sejtette volna, hogy két év sem múlik el egészen odáig, hogy ezek a medvebőr-süveges, marcona alakok majd a koporsóját állják körül, a messze, idegen föld ad majd örökös pilienőt hamvainak.

Pedig így következett az és a szomorú esetről egykorú tudósítások következőleg emlékeznek:

„Ő Ts. kir. Fensége szeretett Palatinusunk Hitvесе Alexandra Paulo ívna orosz nagy Hertzeg asszony és Ausztriai Fő-Hertzegasszony ma reggeli négy órakor Leány't szült. 1801. Die Mártii 8.“

Az akkori tudósítások egyszersmind azt is jelentették, hogy a gyermek, miután az udvari káplán hirtelen Paulina névre megkeresztelte, rögtön meghalt.

Mindazonáltal az elhunyt kis főhercegnőt a spanyol udvari etikett által előírt legszigorúbb szabályok szerint, nagy pompával tették ravatalra s így temették el.

A pici holttestet ezüst brokátruhába öltöztették, aztán egy ezüstbrokát párnára emelve, vörös-bársony arccal szegett baldachin alatt, a várak egyik termében közszemlére kitették. A ravatal körül a magyar kir. udvari kancellária fiatal fogalmazói, élükön Bajzáth Mihály és Baesics Jánossal álltak őrt. A kis halottat március 9-én délután a budai kapucinusok templomába vitték, s a koporsót nádori ajtónállók, a szemfödél bojtjait kamarások, báró Vécsey Ferenc és ifjabb gróf Zichy Károly vitték, az egész konduktust pedig gróf Szápáry János, a palatinus főudvarmestere vezette.

A gyermek halála rendkívül elszomorította az anyát, aki azonkívül heves lázat is kapott, úgy hogy állapota egyre rosszabbra fordult.

Március 18-án már annyira válságossá lett a helyzet, hogy Ürményi József délután úgy Budán, mint Pesten küldözgette huszárjait a főbbrangú házakhoz, tudatva velők, hogy a házánál tervezett mulatság, a palatinusné ő fensége „nehéz állapota“ miatt elmarad.

József nádor kezeit tördelve járt le és fel lakosztályában, de minduntalan bement a főherceg-asszonyhoz, aki éjfélután már agóniába esett. Fél hatot vertek reggel a budai tornyok órái, amikor Alexandra Paulowna megszűnt élni, éppen március 19-én, férjének nevenapján.

A palatínust annyira megtörte neje halála, hogy ájultan esett gróf Szapáry karjaiba, aki aztán erőszakkal vitte el a halottas ágy mellől. Nem is engedték, hogy Budán maradjon s már nyolc óraker Bács fölé indult, hogy a gyász első rettenetes óráit rokoni körben töltsse.

A palatinusné holttestét bebalzsamozták, ezüstszövetű ruhába öltöztették s aztán a várkapornába egy feketével bevont helyiségben ravatalra helyezték. „Feje, mellye 's. a't. tündöklöttek a sok gyémántoktól, írja a palatinális ezred egyik főhadnagya, akit a koporsó mellé rendeltek — és Temérdek azoknak a sokasága, a kik ezen kedvelt Fő-Hertzeg-nét utoljára még egyszer látni akarták.“

A temetési gyászpompa után csak ideiglenes nyugvóhelyre tették a fenséges halottat, amiről így ír a Décsy Sámuel és Pánczél Dániai által szerkesztett Magyar Kurír: „Hová fog a test eltemettetni, még nem tudatik: addig míg születéséhez illő utolsó tisz-

telete megadatna; koporsója az úgynevezett Palatinális erdőske egyik Épülettyébe tétetődött le.“

A palatinátus erdőcske — a mai nádor-kert — mindaddig szolgált a főhercegnő nyugvóhelyéül, míg az ürömi pompás mauzóleum el nem készült, amely ináig is őrzi az orosz nagyherceggasszony hamvait.

Egy évtizednél tovább özvegyeskedett aztán a daliás nádor, mígnem 1813-ben, more patrio, új borra meghozta az új menyecskét, Hermina, Anhalt-Bernburgi hercegnőt.

Új élet, új boldogság költözött vele a budai váriakba, s egyszerre fölpezsdült a pangó társaságos érintkezés is.

Hermina főhercegnőről így ír naplójában egy akkor élt és nagy szoropet játszott mágnásasszony: „A fő Hertzeznének nemcsak nyájas leereszkedése 's minden jó és hasznos Intézetek eránt való figyclmetessége éleszti az eránta való nagy tiszteletet. Különösen elragadó örömmel tölt el mindeneket, hogy nemzetünk eránt való hajlandóságból, Horváth István universitási Professortól a' magyar Nyelvet tanulni elkezdette 's igen nagy kedvvel folytatja.“

És valóban lelkesen, üdvös reformokat hozott a bájos hercegnő, s megalapítva gróf Sándor Vin-

céné-Szapáry Anna, úgyszintén Teleki Lászlóné-Mészáros Johanna báróné közreműködésével az első Asszony-Egyesületet, mint humanitárius intézeteink egyik első úttörője, örökre bevészte nevét a nemzet szívébe.

Különösen a protestáns arisztokrácia hölgyei, a Rádayak, Beleznayak, Prónayak, Telekiek, Podmaniczkyak rajongtak érte. A főhercegasszony mint kálvin tiszta evangéliumának híve, vasárnap, udvari asszonyaitól kísérve, rendesen eljárt Pestre, a református oratóriumba — a mai Kálvin-téri templom, melynek alapkövét ez a nemeslelkű főhercegasszony tette le, éppen akkor épülőfélben volt még. Az egyházi előjárók a főhercegné számára készített padot vörös bársonnyal vonták be, a kathedrát musselinnel ékesítették föl.

A kegyes hercegné — még nem értvén tökéletesen magyarul — az istentiszteletet saját udvari papja, Kleinmann prédikátor tartotta, énekes könyvvül pedig a Wied-Runkeli hercegségnek új, jobbított kiadása szolgált. Ebből egyszer mintegy ötven darabot vitt magával a templomba a főhercegné s szétosztotta az ájtatoskodó úriasszonyok között.

1816 december 2-án, mint Hermina főhercegasszony születése napján, különösen fényes assem-

blée volt a nádori lakban, melyen úgy a budai, min a pesti főuraságok fényes nemzeti díszöltözetekben jelentek meg. Ugyancsak a farsangban is több mulatságot tartottak az udvarnál, valamint a főhercegi pár más főrangú estvéli társaságokban is mutatkozott.

Az 1817. esztendő tavaszán híre járt, hogy Hermina főhercegasszony áldott állapotban van, ami valóban úgy is volt.

A nyári hónapokban Karlsbadba utazott fenséges férjével, ahonnan a legjobb egészségben, viruló színben érkezett vissza Budára.

A főhercegnő lebetegedése közeledett s mindinkább nyugtalanná vált a fenséges asszony, mert noha, mint Kálvin igaz híve, fatalista volt és nem hitt a babonának, mégis bizonyos kellemetlen érzés fogta el, visszagondolva férje első neje, aki ugyancsak Budán válván anyává, ott meg is halt. Jobban szerette volna máshol bevárni a nehéz órát, el is ejtett erre vonatkozólag egyes szavakat udvari hölgyei, sőt Lefévre, a nádor direktora előtt is, de férje előtt hallgatott.

József nádor már akkor meg akarta alapítani a Habsburgok magyar ágát, ő iparkodott a bécsi udvarnál mindegyre hangulatot teremteni, hogy a monarchia súlypontját Magyarországra helyezze a

dinasztia s ezért ragaszkodott ahhoz, hogy gyermekei magyar földön szülessenek.

A nádori udvarnál szeptember 20-ika körül várták az örvendetes eseményt s miután a főhercegnő anyja, az Anhalt-Bemburgi hercegnő is útban volt Buda felé, József nádor egészen Nagy-Szombatig ment eléje anyósának.

A palatinusné azonban néhány nappal előbb már rosszul lett és miután veszedelem mutatkozott, gróf Beckers sietve küldött Pfisterer András prote-medikus után, aki még odarendelte Richter Lénárd akkori budai híres seborvost is.

Mint az alább közölt jegyzés mutatja azonban, gyöngének bizonyult ez alkalommal is minden emberi tudomány a végzet akarata, a halál hatalmával szemben:

„Vasárnap délután véletlen és szomorú hír futotta el a' két várost, 's mivel kiki óhajtotta, hogy meg ne igazodjon, késett elhinni. De fájdalom csak ugyan igaz volt az a' mindnyájunkat érzékeny szomorúságba merítő eset, hogy két óra után ő cs. és kir. fő hertzezsége, Hermina fő Hertzegasszony, tisztelt és szeretett palatinusnének, két magzatnak elszülése után meghalt. Rendkívül való környül állások veszedelmessé tették a szülést, mivel két gyermek

volt 'a a' fő Szülőben különös változások tapasztaltak. Mind az által mind a' két kised u. ni. a' Hertzeg-Asszonyka és a' kis Hertzeg most is egészséges és Pfisterer és Birly Eduárd doctor-Professorok kijelentése szerint életképes.“

A palatinusné halála annál nagyobb konsternációt támasztott a váriakban, mert József nádor nem volt otthon. Batthyány, született Majláth grófnő, a főhercegnő főudvarmesternője, minden fejrelő nélkül futott át gróf Sándor Vincénéhez és kezeit tördelve, öngyilkos akart lenni, annyira rettegett, hogy majd a nádor talán őtet is valami mulasztással vádolja.

Keglóvich Gábor gróf, Sándor Vincéná veje, meg Beckers gróf főudvarmester nagy hirtelen elzárták a palatinusné legértékesebb holmait, mert olyan fejvesztettség uralkodott, hogy a nádori lak szobáinak ajtói folyton tárva-nyitva álltak. Lászlóvszky Veronika asszony, az Asszonyt Egyesület egyik budai tagja, midőn hétfőn délelőtt elment a magas halott megtekintésére, a termék padlózatán óriási csomókban látta heverni a drágábbnál drágább csipkés fehérneműeket, aranyos brokát-szöveteket, sőt ékszereket is, amiket senki sem őrzött.

Végre hétfőn, délutáni öt órakor megérkezett a nádor s utána félórával Hermina főhercegnő édes anyja, Amália, Anhalt-Bernburg-Sehaumburg fejedelem asszonya.

Leírhatatlan volt a testvér-főváros szomorúsága, melyet fokozott a szív fájalmában szinte lerokkádó palatinus látása.

Óriási közönség hullámzott az utcákon és szem nem maradt szárazon Pest-Budán az 1817. évnek szeptember 20-ik napján.

Délután négy órakor indult a gyászmenet a váriakból s a hajó-hídon, nagyhid-utcán az országút hosszában a kecskeméti kapu felé a református templomhoz érve, már az alkony teregette fátyolát a komor gyülekezetre.

A fő-főuraságok itt is fogadták a menetet, melyet Pest vármegye huszárjai nyitottak meg és huszonnégy gránátos és egy osztály lovasság rekesztett be.

Hermina főhercegnőt két prédikátor parentálta el, aztán pedig zsoltárok éneklése közben helyezték el ideiglenes nyugovó helyére, a református templom sírboltjában, ahol mindaddig nyugodott, míg nem áthelyezték férje, József nádor mellé, a Habsburgok magyar ágának örökös nyugvóhelyére, a várbeli Zsigmond-kápolnába.

A két gyermek, aki az anya halálát okozta, meg-
élt s az egyik István főherceg volt, Magyarország
utolsó nádora, a másik pedig Hermina főhercegnő,
aki a brünni nemes hölgyalapítványba lépve, nem
ment férjhez s mint hajadon halt meg.

Tragikus sorsa volt mind a kettőnek s míg a
szép hercegi lány egy végzetes érzelem rabjaként
sorvadt el, a nagy szerepre hivatott, daliás főher-
ceg, félreértetve a magyarok és az uralkodóház
által, önmagával is meghasonolva, vonult félre
schaumburgi várába.

Itt kertészkedéssel, olvasással töltötte idejét,
vigaszt keresve a nagy természetben, amely jobb,
hívebb, mint az ember, mert vigasztalja és nem
csalja meg azt, aki fáí, virágai közé menekül.

DIVATKIRÁLYOK.

Mikor VII. Edvard még nem is volt Nagybritania királya, már is király volt, még pedig egész Európának a — divatkirálya.

Minden elegáns újítás tőle származott a férfi-divat terén. Kreált gallér- és kravátli-viseleteket, ő honosította meg a redingot-kabátot, ő a szívalakú-kivágásos mellényeket, a turf egykor de rigeur kalapját, a szürke cilindert és a selyemkihajtásos smoking-ot.

Ruha teszi az embert. Régi példabeszéd ez. És valóban, ma már a teremtés urai is aggodalmasan követik a divatot.

I. Napoleon rendesen hosszasan konferált a szabójával, és dühbe tudott jönni, ha a hagyományos fehér nadrágon csak egyetlen egy ránc képződött is. A nagy imperátor azt kívánta a szabótól, hogy ezek a nadrágok plasztikusan simuljanak testére, akár

mintha már saját nagyságának akart volna élő szobra lenni.

Rousseau, a komoly tudós, többet tartott féhérneműire, mint a legfinnyásabb asszony. Csak a legfinomabb lenvászonból viselt inget; az akkor divatozott mellbodrot pedig valódi csipkéből szabatta. Természetesen ezt a fényűzést csak akkor engedhette meg magának, mikor Madame Vareimes, a szerelmes szép asszony, határt nem ismerő áldozatkész-séggel fizette számláit.

Az asszonyosan szép, álmodozó szemű britt poéta, Lord Byron is sokat adott öltözetére, és Heine valamelyik versében leírja, hogy milyen selyem mellénye és finom aranygombos kék frakkja volt.

Köztudomású dolog, hogy Kossuth is gyakran hívatta magához Tóth Gáspárt, a negyvenes évek híres szabómesterét.

Még Petőfi is, aki lehetetlen inggallérokat viselt, adott a ruhára. Mikor „imádott Juliskája“-hoz járogatott Erdődre, be-benézett Tóth Gáspár uramhoz, hogy adjusztálná össze egy kicsit. Tóth Gáspár, aki nemcsak kitűnő szabó volt, de lelkes hazafi is, a magyar poéta iránti lelkesedésből olyan remek attila-dolmányt szabott Petőfinek, hogy Juliskája bizonyosan egy ilyen dolmányban tett látogatása alkal-

mával suttogta el poéta-imádójának: „Szeretlek Sándorkám — bírod szívemet . . .” amit aztán, később, versbe is foglalt a legnagyobb magyar költő.

Nagy vagyonnal rendelkező, kevés gondú, dolgú urak természetesen legtöbbit foglalkozhattak a divattal. Híres volt Angliában Lord Brumel, akit csak le beau Brumel-nek neveztek a sziget-ország társágaiban.

A lord mindig eszelt ki valami újat, de újításait féltékenyen őrizte. Egy alkalommal például úgy bogozta össze széles selyem kravátliját, hogy bárhogy is nézegették a többi club-gentlemanek, nem tudtak a kötés titkának nyitjára jönni.

Ígértek neki mindent, de ő semmiért sem akarta elárulni. Végre két fiatal lord cselhez folyamodott, két markos szolgálóval meglesették, mikor hazafelé indult, megfogták s egy hideg, sötét pincébe zárták. Aztán bementek hozzá, hogy árulja el a kravátlí kötésének titkát. Eleinte még így se volt hajlandó a nemes lord, de miután 24 óráig ült étien, szomjan a nyirkos, sötét lyukban, fölfödözte féltve őrzött titkát.

A huszas években nálunk báró Brüdern Antal Wenckheim Béla, Gsernovics Péter, később meg Ko-

máromy Gyuri öltöztek remekül, s mentek igazi divatkirály számba.

Gsernovics Péter, a gavallér temesi gróf, olyan pazarlást vitt végbe, hogy háromszázhatvanöt nadrágja volt, és egypár selyemharisnyát egyezernél többet nem húzott a lábára.

Klasszy Vencel meg Gunckel, az akkori híres szabók, valósággal versenyeztek, melyikük remekeljen legszebben a nevezett uraknak, mert amit azok fölvettek, akár a régi német-színházban, akár estélyen, vagy az utcán, reklám-darab volt és divatot csinált.

Brudernnek, meg Wenckheimnak, volt egy igen kedves pajtása. Nógrádmegyei, ősrégi nemes családból származó, nagyon szép, nagyon elegáns fiú. Noha szerény anyagi viszonyok közt élt — mert dúsgazdag nagyatyja vékonyan eresztette a garast, — mindenben igyekezett főúri pajtásaival lépést tartani. Inkább szalonnát ebédelt akárhányszor, jéghideg szobában aludt, de neki is Gunckelnál szabták a kapputrokkot, neki is préselt-bársonyvirágos lajbi takarta domború mellét.

Történt egy ízben, hogy nagyatyja feljött Budapestre és egészen váratlanul nyitott be az unoka lakásába. De majd hová nem lett bámulatában,

mikor látja, hogy az úrfi épen a jeget töri a mosdótálban, és úgy reszket a szibériai temperaturájú szobában, akár a nyárfale vél.

— Hát bizony eleganciára meg fütélékre együtt nem telik a havi gázsiból, grosspapa! — magyarázta az ifjú a konziliárus úrnak, aki nyakig behúzódott a rókatorkos bekecsbe; de nyomban meg is javította a hópénzt.

Komáromy Gyurinak évente olyan magas volt a szabókontója, hogy egy-egy jobb módú család abból igen szépen akár két leányt is kiházásított volna.

Az ötvenes esztendőkből elösmert tekintélynek tartották László Lacit, meg Szerdahelyi Kálmánt, a Nemzeti Színháznak teljesen soha nem pótolta híres bonvivant színészét. Szerdahelyi Kálmán oly remekül s annyi sikkkel öltözött, hogy egy-egy nyakkendő kötését óráig tanulták tőle a kaszinó gavallérjai.

Szép öltözködésével híres volt ugyancsak akkoriban Keglevich Béla gróf. Ő lanceirozta a hatvanas évek magyar divatját is, még pedig 1859 október havában, mikor Hunyady László egyik előadásán attilásan, darútollas pörge kalapban jelent meg a Nemzeti Színház erkélyén.

Néhány évvel később Károlyi Pista lett a ma-

gyar főváros omnipotens divatkirálya. Amibe ő öltözködött, az volt a mérvadó. Egy alkalommal, a páholyban tarka osford-ingben, gesztenyeszínű bársony kurta zakóban jelent meg, s másnap már néhány gavallér bársony kabátot szabatott magának.

Ugyancsak ennek a korszaknak divathősei voltak a különben is nagyon szép Jankovich Aladár, Botlka Géza, Gyürky Béla; utóbbi különösen oly óriási garderobe-bal rendelkezett, hogy mikor egyik nagybátyja ludányi kastélyában meglátogatta, a szekrényben hetven pár londoni cipőt számlált meg.

A divatkirályok nem szeretik, ha mindenki utánozza őket. Figyelemre méltó ezért az a körülmény, hogy az úgynevezett mágnás-szabók, a mai híres Schaffer, régebben Szegfi, Karácsonyi, Rálik, egy mintából soha sem hozattak két-három öltönyre valónál többet.

1848 NŐI DIVATJA.

Mithosszá vált immár a szabadságharc. Egy csodálatosan szép legenda lett belőle, amelyről még hófehér hajú, szép pirosarcú matrónák reglnek az unokák gyermekeinek.

Minden, a mi újjáébredésünk dicső korszakára emlékeztet, minden, ami a nagy időkből maradt, írás, kép, személyes reminiscenciák, följegyzések, érdekesek és becsesek a ma élő nemzedéknek.

Mint hívó a kereszthez, úgy járul a magyar elmúlt dicső napok Pantheonjához és meghajtja fejt a vértanúk Golgothája előtt.

De nemcsak a nagy történelmi momentumok, érdekes minden a márciusi időkből, így az is, hogy éltek, szórakoztak, ruházkodtak akkor az emberek.

Nem lesz tehát érdektelen, ha elmondok egyet-mást az 1848-iki históriai nevezetességű esztendő női divatjáról.

„A viseleti divat — mondja egy farsang évadján kelt akkori följegyzés — nem sokat változott az ősz óta. Fekete csipke, gyöngy, rojt és paszomántok főhelyen állnak.“

Mint egy, szintén régi, családi iratok közt talált Rosmanith akkori híres pesti női szabótól való számla mondja, a legújabb divat szerint szállított fekete bársony ruha, arany vállonnyal — berthe — előkelő táncestélyekre és bálokra volt szánva. Nagyon divatos fejdísz volt az asszonyoknak az úgynevezett polikárps süveg, bíborszínű bársonyból készítve. Ez a süveg némileg hasonlított a francia forradalom frigiai sapkájához és gyöngysorokkal átfont, kettős hajtekercsen nyugodott.

Fiatal leányok, asszonyok előszeretettel viselték a metszett, piros kalárisal befont haját, amelyet néha egészen le is bocsátottak. Nagyon kackiás fejdíszet képeztek azok az apró, aranyszövetű hindukendők, melyek kontyalakban tartották össze a haját.

Bálra, estélyre, két sor ezüsből való, magyaros formájú fejkötőcskét is viseltek, minden egyéb dísz nélkül.

Leányok rózsás fejéket hordtak, bálban — asszonyoknál pedig az ízlés és elegancia netovábbját

az arany láncozattal körülcsavart és színes rojtokban végződő, aranyos hálózatú, fehér turbán képezte.

Az égiszínkép nagyon divatos szín volt 1848-ban. Ezek a ruhák látogatások alkalmával grasgrün 'szövetből, elől három röppenynyel — volánt — készültek. Némelyek a szoknyákra kötényszerű, gyöngy gyei kivarrott díszet is alkalmaztak.

Idősebb hölgyek a nagyvirágos, á la rococo-szöveteket kedvelték nagyon, s ezekre a ruhákra gúla alakú, akkor á la pyramide-nak nevezett díszítést varrattak.

Bálba, színházba, belépők gyanánt bíborpiros bayadére-t — átalvető — viseltek; egészen fiatal leányok bayadérja hófehér kasmírból, vagy posztóból készült, hattyútollal prémezve. Estélyeken, ünnepies alkalmakkor, asszonyokon különösen sok volt a gránátszín, nehéz selyembe szőtt virágos ruha.

Ezeket á la renaissance-nak nevezték és hosszú uszálylyal is készültek, a régi selyemből való és aranycsipke díszek is nagyon divatoztak.

Ilyen á la renaissance-ruhát viselt József nádor özvegye, Mária-Dorothea főhercegnő is, midőn egy ízben látogatást tevéen mostohafiánál, István főhercegnél, részt vett az új palatinus egy nagy ebédjén.

A szabadságharcot megelőző években, de még

1848-ban a selyemruhát csak főnemes-leányok viseltek bállok alkalmával. Úgynevezett kerek ruhában mentek bálba a leányok, melyek térden alól hat sor, közbe toldott csipkézettel voltak díszítve, mindkét oldalon pedig finom, rózsaszínű burkolással körülszegve.

Mágnásleányok báli alkalmakkor atlaszszal bélelt, kettős szoknyájú gazeruhát is viseltek. A földtől mintegy két arasznyira, három ujjnyi szélességű atlasz-szalagok emelték föl a felső szoknyát, amelyen a díszítések egészen övig értek.

Ezekhez a könnyű, leheletszerű ruhákhoz a hajat eleven, zsidócseresznye nevezetű bogyo-füzér ékesítette.

Fiatal asszonyok nagyon szerették a habos selyemből készült ruhákat és ezek közül a sárga színűeket rendszeren halvány, kopott-zöld mohdíszszel ékesítették, a rózsaszínt pedig igazi valencienne-csipkéből való köténydíszszel.

Ilyen öltözethez rendszeren spanyol módra, selyemmel behálózott lebbenyes, bársony, süvegszerű fejdísz viseltek.

Divatos szövet volt a gros d'afrique, különösen fűzöld és rózsaszínben. Ezeket a ruhákat alól három sor gaze-ból való póffesz, főlebb pedig két sor igen széles csipke díszítette.

Otthon, utcán, egyike volt a legdivatosabb szöveteknek a delén.

Ebből a szoknyát egészen simán készítették és hozzá halcsontos, alól csúcsba végződő derekat, az úgynevezett Marienleib-ot viselték.

A kockás, akkor schotlich-nak nevezett szöveteiket is kedvelték, különösen a most ismét fölkapott zöld és kék árnyalattal.

Nagyon kedvelték a fichu-1, melyet úgy hajtottak át a derékon, mint a magyar parasztleányok a pruszlikot védő úgynevezett nagykendőt.

Fiatal, serdülő leányoknak igen jól festett ez a divat és az én anyámnak is van még ebből az időből egy akvarell-képe, mely őt mint tizenhárom esztendőös leánykát ábrázolja, világoskék ruhában, biborpiros fickuval a keblén, kezében félig kinyílt rózsát tartva.

Atalában a virágot nagyon szerették annak a kornak a leányai, akik Sue „Mathild“-ját olvasták, és a „Linda“-ból, meg a „Sevillai borbélyából“ énekeltek áriákat.

Mély érzelműek voltak, kijártak a régi váci temetőbe egy kis jóízű búsulásra, akár feküdt ott halottjuk, akár nem, és megsiratták a kanári madarat, ha fölvette a néhai nevet.

De lelkesülni is tudtak és mikor 1849-ben bombázták Pestet, akárhány finom idegzetű úriasszony meg lány maradt az ostromolt városban, azzal a kijelentéssel, hogy: ha a haza elvész, miért maradnának ők tovább éleiben?

És ezekből a leányokból lettek a honvéd-menyasszonyok. Akár hánynak elhervadt legszebb fiatal-sága, mert nyolc meg tíz évig is várták haza a vőle-gényt, aki golyózápor meg ágyúdörgés mellett jegyezte el őket és bujdosott messze, idegen világban.

Az 1848-iki év divatjáról emlékezve, megem-lítjük, hogy az akkori pesti társaság hölgyei közül különösen szépen öltöztek Dumontné, Batthyányi Emma-Róza grófnő, Batthyányi Lajosné—Zichy Antónia grófnő, Csekonic Jánosné, gróf Nádasiy Leopoldné—Forray Julia grófné, leányok közül pedig Kendeffy Katinka, akit csak az „erdélyi gyöngy-virágának nevezett a jeunesse d'orée, báró Pod-maniczky Julia, Szápáry Eliz és Forgách Fanny.

A szabadságharc esztendejében különösen víg farsang volt, mintha érezték volna az emberek, hogy egy meteorként ellobbanó fényes korszak előtt állnak, amelyre a mélységes mély gyász hosszú évei következnek.

Évek, amelyekben a halott nemzet ravatalánál nem volt kedve senkinek sem mulatni és a zene vidám hangjait haiálhörgés, láncok csörgése váltotta föl.

Most, midőn a dicső kor emléke átragyog a szomorú múlt gyászán, könny- és vértengerén, minden apróság érdekes azokból az időkből, hogy a jövő kor történetének írója egykoron hi ven, részletesen írhasa meg ennek a kornak nemcsak politikai, de társadalmi momentumait is, amelyben ép úgy tényezők voltak a nők és a divat, mint napjainkban.

A KÖZÖS SÍR.

A magyar írónak egy gonddal, küzködéssel telt élet után nem igen jut ki egyéb, mint az elsőosztályu temetés. Funerátori minőségében ritkítja párját a mi nemzetünk.

Nemrég arról esett szó, hogy Kisfaludy Károly hamvait több jelesünkkel együtt közös sírba helyezték s ime azonnal mindenki — egy magyar kőfaragó, a főváros, Győr, meg a Kisfaludy-Társaság — temetni akarta a költő porrészeit.

Ugyancsak egyidejűleg pedig Sümeg, a magyar Tempe-völgybeni lelkes városka készülődött, hogy a „Himfy-dalok“ halhatatlan ideáljának, Szegedy Rozáliának földi maradványait helyezze el férje, Kisfaludy Sándor sírja mellé.

Ha Sümegen járunk, mintha minden rög, minden porszem a kesergő szerelem Írójáról regélne.

Látjuk mint álmodozó ifjút bolyongni a várro-

mok közt, ahol először pillantotta meg Szegedy Rozáliát. Látjuk mint munkabíró, boldog fiatal férfit, idejét a műzsák és gazdasága közt osztva meg. És látjuk végül mint kopasz, csöndes öreg urat, aki el-üldögélve a ház előtti pádon, jóízű beszélgetést folytat kedves komáival.

De leginkább elvonul előttünk Kisfaludy Sándor életének egész folyamata, ha ott dolgozunk a szentmártoni Darnay Kálmán páratlanul becses levéltárában.

A Kisfaludy Sándorra és Károlyra vonatkozó levelek, írások, emléktárgyak külön vannak elhelyezve, és Sümeg nagy szülöttére büszkén, kétszeres lelkesedéssel magyaráz a Himfy-dalok írójáról a tulajdonos. Elöl áll mindjárt egy könyvecske: *Über die theatralischen Tänze, und die Baleümeister Noverre, Muzarelli und Vigano. Wien 1794,*

Ezt a könyvet Vigano Salvatore, a bécsi császári színház híres balettmestere emlékebe adta Kisfaludy Sándornak, aki gárdista-korában mindennapos vendég volt hárfánál.

Az akkori bécsi intim pletykákkal ösmerősök azt is tudták, hogy Viganoné — Medina Mária, korának legszebb, legünnepeltebb ballerínája — meg a nyalka magyar nemes legény halálosan szerelmesek voltak

egymásba, s a viszony utóbb már az udvar előtt is nyílt titok volt.

Csak éppen a jó Vignano Salvatore nem tudta, mint ahogy világ teremtése óta mindig a férjek tudják meg a legkésőbb az ilyesmit. Sőt rendszeren meg is köszönte Sándor úrnak, ha felesége táncát magasztalva, ékes szavakkal emlékezett róla Görög Demeter uram újságjának árkusain.

A könyvbe aztán plajbászszal mindenféle széljegyzeteket csinált Kisfaludy — és szinte látjuk, hogy hajlik vállára a szép asszony, és segít neki csúfolni azt a buta taliánt.

Egyik lapon óriási betűkkel áll: I . A .. I . Á .. — utána pedig: Du alter Esel von einem Figuranten. Aztán egy rajz következik. Két ökörszarv fölött egy számárfej, alatta félköralakban egy Ovidiusból való idézet: *ingant sua tempóra Lauri . . . Majd egy kissé alább: Monstrum horrendum, immensum ingens cut Lumen adentum.*

Kisfaludy Sándor azonban, becsületes magyar emberhez illően, beleúnt a fölszarvazott talián csúfolásába s miután Medina Mária, esdekléseinek dacára, sem akart férjével teljesen szakítani, a rajnai háború is kitörve, otthagya a gárdát és beosztatta magát a harcba induló Wallis-regimentbe.

A többi relikvia már mind későbbi eredetű s nagy része Szegedy Rozáliára emlékeztet.

Rá első sorban Kisfaludy Sándor pénztárcájára emlékeztet, a melyet mindig belső zsebében hordott a költő. Almazöld, nehéz selyemből készült ez, és domború aranyfonál-hímzéssel, selyemvarrásu guirlandokkal van díszítve. A hímzés mind a Szegedy Rozália kézimunkája, s egyszer karácsonyra lepte meg ezzel a tárcával Kisfaludy Sándort. Mellette mindjárt ott van az aprópénznek való, hálószerű rózsaszínes-fehér selyemből hurkolt hosszú erszény, ugyancsak Szegedy Rozália munkája.

Érdekes egy nehéz, ezüsből való koppantó.

Az akkori faggyúgyertyákhoz használták, s mert este rendszeren sokáig olvasott Kisfaludy, ez a koppantó mindig ott állt éjjeli szekrényén. Mint a rávésett betűk mutatják, ez a darab is Szegedy Rozália pompás kelengyéből való.

Egyik polcocskán egy köszörült, körülbelül egyitcés üvegpalack áll. Ennyi volt a bormennyisége mindennap Csobánc írójának. Közel hozzá emberi koponya. Valamikor Kisfaludy Sándor íróasztalán állt, aki Lavaternak akkor nagyon divatozott tanai szerint ezen a koponyán jelölte meg az emberi érzékek helyét, még pedig pedig németül, s következőleg:

Hátul: Jugend oder Kinderliebe. Oldalt: Kunstsinn. Hátrább: Würgsinn und Raufsinn. Fölötte: Freundschaftliche Anhänglichkeit. Legelői: Witz. Szemfölköt: Farbensinn, szemgödörben: Sprachsinn und Wortsinn (szónoki tehetség); a homlok közepén — széles magas homloku emberé lehetett a koponya: — Intelligenz, végül pedig az agy hátulján, a tarkó felé a szenvedélyes szerelem érzékét írta fel a költő.

Egy kis kosárkában két névjegy. Az egyik rózsaszínű papirosra van nyomtatva, körül cikornyákkal, a cikomyák felett egy nyíl és középütt a név:

KISFALUDY SÁNDOR.

Egy másik, négyszögletű kemény papiroson olvassuk:

Kisfaludy Sándor és neje Szerencsés új esztendőt kíván.

Egy csomó hangjegy, nóta-szöveg következik, s Kisfaludy Sándor kezeirásával, karra téve egy magyar dal:

Kerek erdő be magas vagy,
Édes szívem, be messze vagy,
Kerek erdőt levágnám —
Ha szeretőm megláthatnám.

Kisfaludy Sándornak gyertyaellenzője is figyelemreméltó. Gömbölyű vaslemez, lent visszaszorító

a gyertya számára. Két oldalára csendélet! képek vannak festve: gyümölcs és virág.

A Himfy dalok írója nagyon rendes ember volt. Öltözetében mindig gavalléros, házatája tiszta. Erre vall az is, hogy ötven éven keresztül évről-évre elrakta a Magyar és Erdélyországi Kalendárium-ot.

Az 1828-ik esztendőről való akadt éppen kezembe, amelynek alján ott áll, hogy: Fűskúti Ländler Lajos Betűivel és Költségén.

Tele van a naptár jegyzetekkel, de ezek majdnem mind kizárólag a gazdaságra vonatkoznak. így következik mindjárt az első lapon:

Szentpéteri Molnárral számvetés, pro Anno 1828.

Diszeli Molnárral számvetés, pro Anno 1828. (20-ik Szeptemberbe adott Sümeghre a házhoz 10 köből rozsot lisztben.)

Januárius:

3- án. Gergely János béres Conv. kapott egy szekér fát.

4- én. Ispány Conv. két szekér fát.

10-én Gazdának hagytam Számadásra 10 fr. W.

1828. (később)

Bodorfái és szanyi szénatermés: sarjút:

Bodorfán 285 172

Szanyon 162 62

Március havában Szegedy Rozália kézírását találjuk a kalendáriumban, aki bizonyára a távollévő Kisfaludy helyett folytatta a följegyzéseket:

21-én. Gazdának adtam Badatsonyi szőlő Költségeire 10 fr.

Vincellérnek Conv. 2 fr.

íme, a Himjy dalok stancáinak hősnője a valóságban hű segítő társa lesz utóbb az írónak, és pontosan jegyzi be a legutolsó garast is, hogy semmi haszontalan prédára ne menjen.

Érdekes nagyon Kisfaludynak április hónapban írt következő feljegyzése:

Bogyay Péter úr ismét adott Drámáimért 20 frt-ot.

Ebből kitűnik, hogy irodalmi bevételeit is a zab meg a széna jövedelméhez írta, amely utóbbiak valószínűleg több rubrikát foglaltak el. Fönti jegyzet után mindjárt következik:

10-én. Szegedy ma fizette le Rozinak az 500 f. W. W. eddig járt interessét.

Aztán következik Ferkó inassal való számvetése

s a kalendárium lapjai között egy eltett színházi cédula-forma:

Felséges Ausztriai Császár és Magyarország
királyának kegyelmes engedelmeből
Privilegiált

Pohl Antal Természet Tsvdája.

Aztán elmondja, hogy a csehországi születésű ember őt lábnyomnyi s őt hüvelyknyi magasságú, hogy kezek nélkül született s lábával emeli le fejéről kalapját, valamint a tübe is lábaival fűzi be a cérnát.

A cédulán még ott áll: „*A' néző Hely a' Griff Vendégfogadóba.*”

Máig is áll ez a vendéglő Sümegen, de már Korona-szálló név alatt ösmeretes.

Szegedy Rozália kislánykori imakönyvéből is van néhány kép; így egy húsvéti bárányt tartó Sz. János, amely csipkés, áttört papirosra van festve. Fent I. S. betűk, alatt R. 1781. Mellette két más pergamentra festett szentkép s egy Mária-szilhuett, ez utóbbi Kisfaludy Sándornak egyik könyvébe téve. Hogy a költő vallásos volt, mutatja egy ezüstvetetű ébenfa-keresztcske, amely mindig ágya felett függött.

Fokosa és sarkantyúi — két pár, egyik díszesebb, másik közönséges alkalomra, a fokos baltaszerű.

Ezzel verdeste rendesen az ágakat, ha kísértált szőlőjébe, ahol írással töltötte idejét.

Egyik üveges szekrényben — nagyon kis helyen is megférve — akadunk néhány tárgyra Kisfaludy Károlytól.

Irodalmunknak ez az egyik leggeniálisabb, de egyszersmind egyik legtragikusabb alakja is, jóformán teljes életében nem rendelkezett igazi otthonnal. Holmijai örökös bolyongásában elkallódtak, s így annál becsebb a legkisebb emlék is, amely tőle ered.

A szentmártoni Darnay Kálmán birtokában lévők annál becsebbek, mert közvetlenül Kisfaludy Károly halála után, testvérbátyja, Sándor vitte azokat magával Sümegre.

Hogy meghalt a szerencsétlen poéta, Toldy — akkor még Schedel — rögtön stafétát küldött Sümegre.

A két Kisfaludy-testvér közt sohasem volt valami meleg viszony, és a jómódban lévő Sándor fogytig hagyta nyomorogni a szegény Károlyt, akit gond, nélkülözések, sok boldogtalansága végre is kora sírba döntöttek.

De csak a temetés után érkezett már Pestre Kisfaludy Sándor, aki Eitner József nevezetű barátjá-

val kereste föl a mai Mária-Valéria- és Kishíd-utca sarkán levő házat, amelyben öcsese kiszenvedett.

Mint Toldy még életében gyakran elmondta, Kisfaludy Sándor nagyon közönyösen viselkedett, és mindent összenézegetve a nagyon szegényes lakásban, át akarta venni Károly irodalmi hagyatékát.

Toldy nem ellenkezett, de megjegyezte, hogy *„az őrnagy úr akkor a néhainak adósságait is kénytelen lesz elvállalni ,*

Erre pedig semmi kedvet sem érzett Kisfaludy Sándor. Nyomban ki is jelentette, hogy tegyenek az öcsse írásaival amit akarnak, s hogy — mint Toldy mondta — talán nagyon meg ne Ítéljék, három emlék-tárgyat kért csupán magának.

Az egyik egy porcellánra festett medaillonszerű miniatűr-arckép, amelyet egykor saját magáról Heppler Katinkának, egyik ideáljának festett Kisfaludy Károly. Orosz bagaria-bőrtokban van a kép, még pedig olyanban, hogy zsebben hordható, de asztalra állítani is lehet. Ez a kép hullámos, vörösarna hajjal, nyitott és széthajtott gallérú ingben ábrázolja Kisfaludyt. Oldalt vörösös-csíkos nadrágtartó lát-szik, s egy bársonykabátról egy darabka, amely alatt nincs mellény.

A képet a viszony fölbomlása után Heppler

Katinka visszaküldte kedvesének, aki azt többé soha el nem ajándékozta. A másik két tárgy, amelyet elvitt Kisfaludy Sándor, egy könyv, zölde, fényes papirosba, puhán kötve, Houwaldnak három szomorújátéka, még pedig: Das Bild, Der Leuchthurm és Die Heimkehr.

Az éjjeli asztalkán hevert az orvosságos üvegek közt ez a könyv, és ez volt a haldokló író utolsó olvasmánya.

Körülnézve, még egy selyem-tafotára nyomott halotti címert is elvitt Kisfaludy Sándor. Ott hagyták azon az ágyon, amelyből csak alig pár nap előtt vitték ki azt a sokat szenvedett magyar költőt, aki küzdött, dolgozott, aki újjáalkotta litteratúránkat, de akit nem boldogított soha szülői, testvéri szeretet, aki a szerelemnek is csak a tövisét ösmerte.

GOETHE ÉS A MAGYAROK.

A felső-szúdi Sembery-kastély könyvtárszobájába alig hat be a nap sugara.

Csöndes és komoly ott minden. Szinte jól esik a feliér violák édes, átható illata, amely a félig leeresztett redőnyökön át a parkból belebben. Elmúlt dicsőség, porrá vált emberekről beszélő Írások közt, egyetlen emlékeztető dalra, fényre — magára az életre.

Íme egy csomó levél. Valamennyi a múlt század vége felé íródott. Talán napvilágot sem láttak azóta ezek a megfakult betűk, mióta az elolvasta, akit hol Spectabilis et Perillustris Domine, hol meg Különös Bizodalmű Uram, Barátom-nak szólít meg a levelek küldője.

Tulajdonképpen nem is voltak olyan nagyon nyilvánosságra valók ezek az Írások. Akkor kelteztek, mikor a XVIII. század nyolcvanas éveinek az utolján-

valami összeesküvést terveztek II. József császár ellen.

A korát legalább is egy századdal megelőző genialis, liberális gondolkodású fejedelem mindenha nagy szálla volt a papi párt szemében.

Izgattak ellene titkon, sőt nyíltan is, és közkezen forogtak az aféle pasquillusok, mint Ányos „Kalapos király“-a.

A gúnyirat címe rajta is ragadt II. Józsefen. Széltében így hívták Magyarországon, ahol csupán még a protestánsok ragaszkodtak hozzá. Ezek nem felejtették el, hogy neki köszönhatték elnyomott vallásuk fölszabadítását s azt, hogy nem üldözték őket többé úton-útfélen.

A papi párthoz csatlakozott a magyar arisztokrácia egy része is, valamint az előkelő nemesség számos tagja és míg József császár a török ellen fegyverkezett, benn az országban trónja megdöntésén fáradoztak.

Az összeesküvés szállai messze, Nagy-Németországig terjedtek — s a porosz király titkon már ki is szemelte azt a német herceget, akit Szent István trónjára kívánt emelni.

Erről a nevezetes összeesküvésről vannak rejtett célzások azokban a levelekben, amelyeket nemes

urak írogattak ócsai Balogh Péternek, s amelyeket én ott forgattam a szúdi kastély csöndes könyvtárszobájában, augusztus egy forró délutánján.

Mikor már a konspiráció teljesen megért, az összeesküvők lisztájával zsebében, a magyarországi intézőség ócsai Balogh Pétert indította útnak.

Azért esett rá a választás, mert szemnek tetsző, ritka szép ember volt, hozzá finom, előkelő modorú, és úgy beszélte az akkortájt gyűlölt német nyelvet, mint a vízfolyás. A levelek mellett Balogh Pétertől is van néhány sorból álló jegyzet:

„ . . . a weimari mutatásom volt a' legemlékezésreméltóbb, boggy ama hires Goethével, Werther auctorával beszéltettem . . .

Goethe akkor Károly-Agost weimari herceg első minisztere volt, s miután a herceg is belé volt avatva a magyarországi dolgokba, a halhatatlan költő konferált ócsai Balogh Péterrel.

Érdekes, hogy Goethe „némi Scrupulusolcat“ táplált, különösen egyénileg, mert II. József — aki abban az időben még római német császár is volt, a költőt csak néhány óv előtt emelte nemeségre.

A porosz király különösen szép levélben szólította pedig föl a weimari halhatatlant, hogy ő

írná meg a proklamációt a magyarokhoz, melyben a kiszemelt német herceget ajánlanák.

Mindazonáltal nem vállalkozott rá és erre az időpontra esik Goethének hosszú olaszországi utazása.

Mindössze annyit tett meg Werther írója, hogy ócsai Balogh Péteren kívül még két magyar urat fogadott ez ügyben, s hogy weimari otthonában fényes ebédet adott tiszteletükre.

Mikor Balogh Péter elutazott Weimarból, még egyszer Berlinbe ment, s mint jegyzetei mondják, ide kapott egy levelet: a weimari Prinz első Minis-terétől a Magyar Ország környülállásokra nézvést.

Ez a nagybecsű levél, az ócsai Balogh-család több hátrahagyott irományával és könyveivel együtt, az oknyomozó história örök kárára, pár év előtt a romhányi régi Géczy Elek-féle kastélyban' támadt tűzveszedelemnél elégett, és csupán fönti jegyzés maradt meg róla. Az összeesküvést pedig csakhamar tárgyalanná tette II. Józsefnek 1790-ben bekövetkezett halála.

Most, hogy Németországban Goethe születésének 160-ik évfordulóját ünnepük, érdekesnek tartottuk ezt a kis epizódot fölemlíteni, annál inkább, mert Goethe összes munkájában sem találunk Magyarországra vagy nemzetünkre történő vonatkozást. Ha

csak annak nem tartjuk a Götz von Berlichingen egy mondását, ahol valami magyar ökrök-ről tesz említést a német költőkirály.

Hatása azonban annál nagyobb volt literatúránkra, s tagadkatlanul a Werther-impessziók alatt . írta Kármán Fanni hagyományai-t, valamint Kazinczynak Bácsmegyey gyötrelmei is ennek a benyomása alatt szülemlett meg.

A XVIII. századvégi generáció asszonyai, leányai schwermol-tak Werfcherért, s a nemesi családokban csupa Lolli lett akkor minden újszülött leánygyermek.

Erre vall egy, a szüdi könyvtárban levő gazdasági könyv margójára Sembery László által írt-jegyzet is, mely szerint: „M— Anna Testvérem Leánkáját Lottinak kereszteltette, ama híres módi Roman, Werthers Leidén Kedviért . . .“

Abból az időből maradtak a hajfürtökből készült, többnyire sírra boruló fűzfát ábrázoló képek, az írásba foglalt örökös barátságot fogadó szerződések, melyeket a túlszentimentális ifjak vérükkel irt-ak alá, valamint a hűség jelképéül két egymásba fonódott kéz szimbolikus képével ellátott csészék, poharak, Jetzt und immer aláírással.

A sárgagombos kék frakkról és a la Werther

anginét-nadrágról nem is szólva. Ez még a harmincas évek derekán isderigueur volt és a nagyapám is ilyen toiletteben hódította meg a nagymamát, aki még ősz fürtökkel is meg-megkönyezte Goethe öngyilkossá lett regényhősét, Jerusalemben követségi titkár urat.

NINCS SZIRMAY!

Oligarcha volt Szirmay Húgó és csanálosi kastélyában fejedelmi gazdagságtól ragyogott minden.

Neje, a ragyóczi Csornák híres nemzetségéből, nagyműveltségű asszony volt, aki annyi könyvet hozatott a bécsi meg a pesti könyvkereskedőktől, hogy évente egy-egy kis birtok is kikerült volna abból a pénzből. A háziúr meg ritkaság-gyűjteményre, remek fegyvereire volt büszke, amelyek csupa drágakövekkel, gyönggyel, rubinnal, smaragddal voltak kirakva.

1849 októberében jött aztán a parancs Kassáról, hogy mindenkinek be kell adni, ami fegyver van a házánál. Már aki azután fegyvert akar tartani Abauj vármegyében, az menjen be a megyefőnökhöz, a Bezirksvorstandhoz, kérjen szépen engedélyt, vágjon pukkedliket a cseh kellnerekből lett Bezirker

uraknak, mert ha nem teszi, bizony még egy ősi flintát sem hagynak nála, hogy elkeresse unalmát egy kis nyulászással az őszi ugarban.

Szirmay Húgó is megkapta ezt a rendeletet. Az ősz nemes végigolvasta a rubrikázott papirost, rajta a ménkű nagy, kétfejű sasos stampigliával, aztán szépen összehajtogatta és betette a belső zsebébe. Egyszer , kétszer végigsétált a nagy, öblös ebédlőben, hogy léptei alatt csak úgy csikorgott a kemény tölgyfa-padló — aztán befordult a fegyvertárba.

Egymásután szedegette le a simára feszített zöld posztóról a sok, kincset érő darabot. Rozsdás fringia — markolata sasfej, szikrázó rubin-szemekkel. Hadik apó meg Laudon táborában forgatta talán valamelyik bátor nagyapa . . . Széles, rézveretű kard, Andrássy István kuruc generális uramat kísérte tán valamelyik Szirmay, mikor ez verte a prüsszögő, kényesen lépegető paripa tomporát. Régi, nehéz, harcviselt szablyák, aztán díszkardok, büszke uraik akkor viselhették, mikor Mária-Terézia királynőt, megsiratott II. Leopoldot, Ferencet koronázta a nemzet. Csaták és ünnepségek tanúi, emlékei ősi dicsőségnek, egyaránt kedves az utódnak.

Szirmay Húgó hol egyiket, hol másikat vette

kézhez, ki-kihúzta a rezes, bársonyos, meg drágaköves tokból és suhintott is velők egyet, kettőt. Aztán megtörülgette szépen, gondosan, finom, puha szarvasbőrrel, mint a gondos gazda, aki azt akarja, hogy az ő holmijában fia, unokája is gyönyörködjék, Nagyot sóhajtott Szirmay — mert itt, épen az ősi dicsőség emlékeivel telt szobában, érezte legjobban, hogy az ő ága kiszáradt a családfán — nincs fia, nincs Szirmay, aki gyönyörködhetnék dús uradalmaiban — drága fegyvereiben. De meg most el is viszi a német.

A döllyfös, őseire büszke főúr fölegyenesedett, mint a sivatag pálmája, megrázta hatalmas fejét, aztán toppantott egyet a lábával.

—Azért sem adom a németnek — ne legyen senkié, ha nincs Szirmay . . .

És valóban — midőn bealkonyúlt és homályos köd ereszkedett alá a szomorú, őszi tájra, Szirmay Húgó behívatta dolgozó-szobájába a titkárát és kezét vállára helyezve, keményen szemébe nézett a fiatal embernek:

—Domine, becsületes hazafi maga, tud maga hallgatni?

A titkár némán intett a fejével.

Szirmay ekkor bement a fegyvertárba és ki-

hozta a zsákokba varrt, összekötözött drága fegyvereket.

Kincs feküdt ott halomban, egy fejedelmi dominium ára.

Aztán rábízta titkárjára, hogy az éj sötétjében, a park tekervényes utain keresztül lopózkodjon ki a dülő-útra, föl a töltésre és ezt a tenger kincset, gyöngyöt, drágakövet, mind dobja belé a kert alatt folyó Hernádba.

— De uram ...

— Egy szót se — vágott közbe a nemes úr — holnap jönnek a fegyverekért, beszedi a mostani kormány ... én ezt nem akarom megérni — fiam nincs, de ne legyen a németé, inkább veszzen, pusztúljon el a folyóban.

A titkár szótlanul meghajtotta magát — és mikor egy óra múlva visszajött, a Hernád szennyes, zúgó árja betemette már a régi dicsőség emlékét, vagyont érő kincseket. A fegyvereket beszedni jövő Comissio még csak egy rossz mordályt sem talált a Szirmay Húgó híres fegyvertárában.

— Elvitte azt, uraim, régen a horvát, a muszka, meg az a sok mindenféle náció, ami itt megfordult a hosszas táborozások meg átvonulások alatt, — magyarázta Szirmay.

És kedves fegyvereinek elsűlyesztése után egymásután hagyott veszni, pusztulni mindent a nemes úr.

— *Nincs Szirmay, — minnek maradjon a németnek!*

Csak ennyit mondott, ha régi barátok korholták, hogy pusztul — vész az Ősi domínium. Bánta is ő. A Hernád, akár csak az Ágota kisasszony kertjéből, évről-évre szakgatta a csanálosi pusztá egy-egy darabját. Rá se hederített. Ha jött jelenteni a tisztartó, hogy jó volna feltölteni a rakoncátlan folyót egyet rántott a vállán és mogorván vetette oda:

— Hadd vigye a víz, ne jusson német kézre, nincs Szirmay.

Mikor egy ízben egyik zempléni birtokán, Pazdicson járt — kigyúlladt a szép kastély. Szirmay Húgó már épen aludni készült — csizmáját húzta le régi inasa, Jancsi.

A nemes gróf újra fölhúzatta csizmáját, kiment az udvarra és onnan nézte, hogy omlik be a tető, hogy lesz minden a lángok martaléka. Egy újjal sem engedett a mentéshez nyúlni, valamennyi cselédjének végig kellett nézni ezt a pokoli tűzijátékot — és azt, hogy lesz porrá, semmivé annyi fény és szépség.

— Hadd pusztuljon, úgy sincs Szirmay!

A mai nemzedék nem érti ezt már — ilyen lelki állapotokról a most élő embereknek alig van fogalma. A forradalom is egy csodálatos mythosszá vált előttünk, amelynek hőseiről álmodunk és vértanúinak megkoszorúzzuk szentelt hamvait.

ARATÁSKOR.

Lángsugarával rátűz a nap az öreg földre. Ez a fordulópont a szántó-vető ember életében. Nálunk, otthon, még a Pesten szolgáló lányok is hazajöttek ilyenkor. Beálltak az arató-bandába és mentek markot verni, — Vacsra, a herceghez.

A bandának egyrésze itthon maradt. Azok aztán beálltak a compossesorokhoz. Mintha most is hallanám a kévékkel megrakott hatökrös szekerek nyikorgását, a kis közön, amint „döcögtek a szomszéd nemes úr szérűjére. Mintha hallanám a gép füttyülését a mi szérűnkön. Látom Marczinka urat, az ispánt, amint kiabál a legényekre, hogy már szabad pipázni. Olyankor ő is csak a kezében tartotta a szép, pirosra kiszívott, egy kicsit meggörbült szárú tajtékpipáját.

És róla eszembe jutnak azok a régiszabású ispánok, akiknek most már kiveszöben van a fajtájuk. Vagy talán ki is vesztek egészen.

Télen, egyformán, szürke gácsi posztóból való zsinóros magyar ruhát viseltek. Nyáron vitorlavászonból szabatták az öltönyüket. A nadrág akkor is magyar volt, de a zekének nevezett bőves kabát már hajlott egy kicsit az angol sacco felé. De zsinór arra is került, és a gombkötőmunkából készült, makkhoz hasonló gombhoz erősítették a gyöngygyei kivarrt dohányzacskót.

Valami sajátságos, patriarkális viszony kötötte akkor össze a gazdát meg az ispánt. Nagyanyám sokszor beszélt az öreg Nagy Mihályról. A groszpapának volt az ispánja. Rengeteg sok tréfát csináltak vele. A groszpapa mindig Herr von Nági-nak hívta, s esténként, ha unatkozott, behívatta tartlizni. Ilyenkor aztán az „Augsburger Allgemeine“-ból szedett tudományát is mind kipakkolta a Herr von Nági s nagyokat nevettek fontoskodó okoskodásain.

Többnyire elszegényedett nemes urakból lettek ezek az ispánok. Érdekes volt az én falumban egy ilyen ispán-dynastia. Nagyon kis gyerek voltam még akkor, de halaványan emlékezem a szép, jellegzetes arcú Lakrovics-fiúkra. Mintha sokkal inkább rococo-selymes, csipkés-bodros viselet illett volna rájuk, mint a széles szalmakalap, a vitorlavászon kitli, meg üveggombos fehér mellény. Hol az egyik,

hol a másik nemes úrnál voltak condiotioba. Minde-
 nütt az asztalnál ebédeltek s az úrfiak — a nagyobbak
 — per te voltak velük, mi meg Ferkó bácsinak,
 Sándor bácsinak szólítottuk őket. Ha batyúbált
 tartottak, a szálában táncoltak ők is, és a követ-
 választások alkalmával Móric ur portáján ők osz-
 togatták a bort meg a zöld tollakat. Később, mikor
 nagyobbacska lettem, el is mesélte a tiszteletes úr,
 hogy a Lakrovits-fiúk dédapja Franciaországból
 került ide, a nagy revolúció alkalmából. Akkor,
 amikor ott lámpavasra akasztgatták fel a vérbeli
 urakat. Grófok voltak ők is otthon, vagy marquis-k,
 és igazi nevük La-Croix volt. Vagyonukat elkonfis-
 kálták, kenyerüket idegenben kellett keresniük,
 s úgy vélték, csak teher ahoz az élethez a kilencágú
 korona. Hát biz' az, fájdalom — nagyon igaz. Mert
 szegényen sokkal jobb Nagy Jánosnak lenni, mint
 vitulus nélkül való titulust viselni!

Egész generációkat végigszolgált néha egy-egy
 ispán régi nemes uraméknál. Megesett, hogy az
 ilyen őszbecsavarodott öreg szolga együtt ment
 vásárra a fiatal urasággal, aki vásár után valami
 nagy muriba keveredett. Egyenesen bement a mu-
 latók közé a hű ember, elzavarta a cigányokat s
 rámondult az ifjú úrra:

—Lassan a testtel, nem futja már a gyapjú... — s kocsira pakkolva a kis gazdát, vitte haza az ősi kúriába.

Szegődésről, fölmondási határidőről szó sem volt a régi világban. Akárhány nemes úr, még a conventio-levelet is átallotta megírni.

Furcsán fogadta az ispánokat B. pestmegyei dúsgazdag földesúr. Ha szüksége volt gazdatisztre, átüzent a szomszéd birtokostársakhoz, s megkérdezte, nem tudnának-e valami neki való, derék fiatalembert.

Egy alkalommal egy közeli vármegyéből komendál tak neki ispánt.

—Csak gyűjjön — üzent vissza B. és meg is jelent egy jóképű, magyar tempójú ifjú. B. egy-párszor jól végignézte, aztán megszólalt:

—Rendben vagyunk. A fizetése annyi lesz, mint az előbbi ispánnak. Hogy az mennyit kapott, azt majd megmondja a tanyás gazda.

Sarkantyúját tiszt ességtudó an összeütve, kiment az ifjú és fölkereste a gazdát. Épen aratás idejére fordult az idő. Ott foglalatосkodott a szérűskert körül.

Mikor megtudta, hogy a fiatalember az új ispán, a fizetséget illetőleg azonnal kész volt a fölvilágosítással.

— Hát bizony az, nemzetes ifiuram, kevés is, meg sok is. Embere válogatja, hogy ejti módját. Pénzt nem ad a nagyságos úr, egy veres krajcárt se. Van lakás, tüzelő, marhatartás, meg a hulladék,*)

Az ispánjelölt egy kicsit megvakarta a fületövit. He azért csak beállt a szolgálatba. Első nap mindjárt két remek tinót hajtott a gazda az udvarra. Másnap két magló disznót, nyolc malaccal. Harmadnap pedig két jóvérű, harmadfű-csikó is ficáncolt a jászol előtt. Jött épen a kecskeméti vásár. A gazda úgy vélte, ezt a két csikót talán el is adhatná az ifiúr. Lesz legalább előljáróba egy kis aprópénz. A fiatal ispán így is cselekedett, s következő héten bcrándulván Pestre, már százassal fizetett a Komló-ban.

Forró nyári napok jártak. Folyt az aratás a sík földön. A legények rakták a házmagasságú asztagokat. Tele voltak a kévék, szinte nehezettek az áldás súlyától. Egyszerre csak kiáltást hall a kazal aljában heverésző ispán:

—Nemzetea ifiuré a hulladék?

—Igen — szólott vissza a fiatal ember, mire csak hangzott a legények vezényszava.

*) Hulladéknak nevezik azt a szemet, ami lehull, mikor a csépléshez való asztagot rakják.

— Üsd Misa — — Verd Gyula . . .

És mint a sebes eső, úgy hullott a szerű fölsöpört földjére a kemény, acélos búzaszem. Mire a cséplésre került, annyi búzája volt az ispánnak, hogy a szomszéd zsidó kocsijával hordatta el. Vagyonbéli állapota iránt pedig nem cserélt volna akármelyik hétszilva} ássál.

Szállóigévé vált Józsa Gyurinak, a tiszafüredi nábobnak, ispánfogadási methodusa. A régi Magyarországnak ez a tipikus alakja meg épen semmi fizetést sem adott a gazdatiszteknek.

— Szabad lopás, amice. — Ezzel az igével bocsátotta ki a veres kastélyból az újonnan beszegődöttet.

Egynek a kivételével meg is gazdagodott valamennyi ispánja. Ezt az unieumot Molnár Jánosnak hívták. A kalandjairól hírhedt nemes úr Pesten a Zöldfa-utcában találkozott vele. Molnár János, a hátát egy sarokháznak támasztotta, zsebéből tökmagot szedegetett ki, úgy eddegélt nagy flegmával. Józsa Gyuri belékötött:

— Mit csinál itt kend?

— Ebédelek, ahogy látni méltóztatik, — felelte csöndesen Molnár János.

—Egy ember, aki tökmagot ebédel, heureka!
Ez épen nekem való. Felfogadom magát tisztartónak.

—Én meg elmegyek. — Felelte elpusztíthatatlan flegmával a hosszú kaputrokkos, diákos formájú ember. Aztán bekötötte a maradék tökmagot egy kék keszkenőbe és követte Józsa Gyurit a Vörös öőr-be. Ide szállt be a nemes úr. Másnap kocsira pakkolta Molnárt és meg sem álltak Tisza-Füredig

Ott tisztartóskodott aztán évekig a jó Molnár János. A szabad lopás jogával soha sem élt. Még fütéléket se vitetett rideg odújába. Ha csak Józsa Gyuri nem küldött neki egy nyalábbal. Azt az ócska kaputrokkját meg, amelyben érkezett, egyre foltozgatta.

—Amice, maga varrni is tud? — kérdezte egy napon urasága, amikor szorgalmasan öltögetni látta a kopott jószágon.

—No, amennyire, annyira . . .— viszonzá a szűkszavú Molnár.

A palláson állt egy csomó bürgebőr. Józsa Gyurinak eszébe jutott, hogy hiszen tanyai iskolát is alapított ő. Tanít is ott néha valami lévita-féle, de a gyerekek nem igen járnak. Azt mondják a bére-asszonyok, fáznak a kis cselédek. Jó lesz, ha azokból ködmönöket varr Molnár. Télen úgy sincs sok dolog a gazdaságban.

Molnár nem bánta. Lehozta a bőroket. Kiszabta, meg is varrta a ködmönkéket, s mikor az apró béresfiúk prezentálták magukat, ez majd megpukkadt nevetében a nebulók hátán való óriási öltések látásán. Biz' azok a ködmönkék nem voltak olyanok, mintha Várady műhelyéből kerültek volna, de annál jobban példázták Molnár János hűség és szolgálatkészségét.

Mikor Józsa Gyuri meghalt, az örökösök rendes, tisztességes fizetésre marasztották. Egy világért sem maradt:

— Már én csak a régi módihoz szoktam. Meg aztán eddig is elég volt egy helyben ülni. Világgá ment Molnár. Hiába keresték Józsa örökösei. Egyik azonban — biharmegyei szoígabiró — egyszer, valahol az országúton elcsípte. Megkérdezte tőle, mi járatban van?

— Egy fejelés csizmát ígértek tavaly Pozsonyban, azért indultam.

— Ugyan tegye meg azt a barátságot, ejtse útba Pestet. Vigye el ezt a kétezer pengőt a fiskálisomnak.

Molnár János vállalkozott, csak nagyszerényen az útiköltségről ejtett szót. Öt pengőt kért. Többet semennyiért sem engedett magára tukmálni. A

Józsa-örökös pedig ugyan dörzsölte a markát. Valahára mégis leróhatta háláját a derék tisztartó iránt. Szentül meg volt győződve ugyanis, megtartja Molnár a pénzt és többé képpel se fordul Biharország felé.

Mekkorát csodálkozott azonban, mikor három hét múlva csak kompareál Molnár uram. Prezentálja a pesti fiskálistól való nyugtatványt, egyben leszámol az asztalra egy forint tizenöt krajcárokat is:

—Ennyi meg az útiköltségből maradt, kérem alássan . . . Mert kutya drága hely az a Pest . . . tette utána mentegetőzve.

Eredeti módon bánt a tisztjeivel a száz éves korában elhunyt dúsgazdag Podmaniczky János is. Egy ízben rákos-keresztúri birtokán sorompóval záratott el egy utat. Megmondta az ispánnak egyben azt is, magát a Herkó páttert se bocsássa át rajta, így adta ki a kerülőknek az ispán is a rendeletet. Történt, hogy nagyon sietett a báró, nem akart kerülni, a rövidebb útra hajtva, mondja a kocsisnak, akaszsa le a sorompót. A Garád partján azonban egyszerre csak kemény kéz markolja meg a kocsis karját:

—Itt tilos az átjárás. Itt a Herkó páternek sem szabad keresztülhajtatni.

—De én a báró vagyok! — kiabált a kocsiról dühösen Podmaniczky János.

—Bánom is én, — dünnyögte a kerülő. — Nekem az ispán úr parancsol. És valóban nem engedte át a bárót.

Podmaniczky János, — noha rendkívül takarékos ember volt, — másnap tíz pengőt ajándékozott a kerülőnek, hogy így szót fogad. Az ispánt pedig külön megdicsérte, amiért így fenn tudja tartani a tekintélyét.

—Mert az auktoritás a fő, fiacskám, ahol te az én képeimet viseled, — végezte beszédét.

Uraik javaira vigyázni, velük bút, bajt, gondot megosztani tudtak azok a régi emberek.

A bonorum-directorok, maguk is kiskirályok, igazi barátai voltak uraiknak, ösmeretes Bossányi László esete, aki Theresiumstadtba bezáratta magát gazdájával, a néhai Károlyi Istvánnal, a főthi gróffal. Ugyancsak velük záratta be magát Deák József is, a grófnak hűséges ménesmestere. Bossányi László tartotta vissza az adakozó, nemesszívú grófot, hogy mindenét szét ne ajándékozza. De ahol tenni kellett, ahol a gróf neve, prestige forgott szóban, ott Bossányi László volt az első, aki ösztökölte az adakozásra. Mikor a Szent István-tárau-

latnál, amelynek elnöke volt a nemes gróf, eltűnt negyvenezer forint, Bossányi rögtön kimondta az ultimátumot:

— Szó nélkül helyre tesszük. Ki tudja, milyen szegény Ördögök kezdtek d. Beírjuk a mancoba-De a társulat, ez elnök neve tovább is ragyogó marad, mint a nap.

Gravé — Lónyay Gáborék directora — becsületes szolgálattal gyűjtötte vagyonát, rátestálta a Lónyay-leányokra; oda menjen, ahonnan eredt. Igazi családtag volt az uraágánál s őszinte könyek kísérték sírjába. Ma már kevés ilyen bonorum-director akad. Talán Szulyovszky István, az áldott szívű Andrássy Dénes teljhatalmú kormányzója az utolsó, akit igazi baráti viszony köt össze fenkölt lelkű mával.

Mindinkább lazul a viszony uraság és alkalmazottak közt. A szocializmus kiöli a cselédből is a hűséget, a tiszteletet. Nem ösmer feljebbvalót, csak kenyéradót, akinél ő nem ispán, nem inas, nem kocsis, — de személyzet. A gazda se vesz részt cselédje bújában, örömeiben. Rideg viszony ez, a nem is ragaszkodhatik senki csak néhány hónapig szolgáló cselédhez, akiről azt se tudja, mi fán termett, se az a gazdájáról.

Egy elpusztuló világ elpusztuló typusa a régi magyar gazdatiszt is. Eszembe jutott most, hogy újra aratásra hajlik az idő, hogy megpendül a kasza Péter-Pál után szerte az országban. Aratnak bizonyosan otthon is, a buckában. úgy, mint akkor, az én gyerekkoromban, amikor Marcinka nemzetes úr dirigálta a munkát, az ezer mesterségéről híres Márt József arató-gazda meg olyan szép históriákat mesélt nekem nagy Taliánországról, ha alkonyatájban kilovagoltam az aratókhoz széleshátú kis bosnyák lovamon.

Mert Márt József szerint csak az volt a katona, aki még Taliánországban járt. Pádovában, meg Vicenzában, ahol kék virágot virágzik a temető és Majlandban, ahol harminckét torony látszik . . . Boszniában jártakról nem sokat tartott, mert hogy az csak a gránicon van, a fehérnépe meg eltakarja az ábrázatját.

CHOTEK ZSÓFIA MAGYAR ROKONSÁGA.

Zakatolt a vonat, egyhangún, unalmasan. Pedig miniszteri kocsis is volt a végébe akasztva. Ékes, nagy kupé. Holmi kisebb fajta nyaralónak is beválik. A kultuszminiszter utazott benne Becs felé, Ferenc Ferdinánd trónörökös-főherceg eskütételére.

Egyhangú, unalmas a vidék Bruck-Ujfalug. Az I-ső osztályú kocsikban is sok volt az excellenciás úr — a v. b. t. t. . . . Itt-ott néhány író-mesterember. De csak olyanok, akiknek kifogástalan a kabátjuk, s a kravátlíjuk. Ez a sine qua non ilyen kiküldetéseknél. Az újabb áramlat óta némely rédacteur en chef azt is nagyon szereti, ha az illetőnek ükapái kutya-bőrt is szereztek.

A vonaton mindenütt Ferenc Ferdinánd főherceg házasságáról folyt a szó. Egyik excellenciás úr fölvetette a Chotek Zsófia magyar atyafiságát. Tözs-

gyökeres magyar embernek mindig egyik főpassziója volt a nexusok kutatása. Ezen épen el lehet mulatni Bécsig — esetleg egy kicsit büszkélkedni is.

Mert hát maholnap egyik magyar nemes úr sem tudja, hogy miképen keveredett atyafiságba a Habsburg családdal, s nemsokára majd így beszélünk:

— Sógorasszonyom — ő fensége a volt özvegy trónörökösne. — Meg:

— Unokanővérem — a trónörökös főherceg felesége — stb.

Annyi magyar atyafisága, igaz, nem lesz Ferenc Ferdinánd főhercegnek, mint néhai Rudolf trónörökös özvegyének, de azért akad azon a részen is sok magyar sógor meg ángyi.

Csak úgy hirtelenében is, mivelhogy a szárnyasegér — vulgo: utiköpönyeg — zsebében nem fél-éi a leveles-láda, össze lehet szedni egy bokrétára valót.

Legelői a nógrádiak állnak. A baráti Huszár család, meg a Berchtoldok magyarországi lineája, mely Füleken tartotta a rezidenciáját.

Nógrád- és Hont megye egyik legrégebb, törzskos családja a baráti Huszár. Nemességét még az Árpádházi királyok alatt nyerte s ezt 1591-ben Ferdinánd császár és király megújította. Ugyancsak

ekkor új nemes levelet is kapott a család törzse, I. Márton, a ki után mint egyenes leszármazók György, majd II. III. és IV. Márton következtek. IV. Mártonnak második nejétől, Jeszenszky Máriától született fia I. József, aki e század elején Hont vármegye főügyésze, később cs. kir. tanácsos lett.

Huszár József neje, székhelyi Mailáth Máriától származik baráti Huszár Mária, akit ungarschützi Berchtold Antal gróf vezetett oltárhoz. A házasságukból 1795 január 20-án származott leány, Berchtold Mária grófnő, lett aztán — 1817 július 15-én — Chotek Károly grófnak, Chotek Zsófia grófnő nagyatyjának neje.

Huszár József cs. kir. tanácsos építette a pompás keszegi kastélyt is, melynek egyik ritka nevezetessége az egész ház alatt elterülő kőboltozat nélküli pince, amely földből van kivájva. Huszár Mária, gróf Berchtoldnének fivére volt II. József, aki Somogyi Máriát vévén nőül, négy gyermeknek lön atyjává.

II. József gyermekei közül kivált Huszár Károly, typusa a régi diétái követeknek, aki mint Nbg-rádmegye küldötte, különösen az 1844-iki Diétán játszott nagy szerepet. Ő alapította meg a baráti Huszár család újabb fényét és gazdagságát.

Később is tevékeny részt vett Huszár Károly nemcsak Nógrád vármegye, de az ország minden nevezetesebb mozgalmában. Különösen mint nagy filantróp és mecénás volt ösmeretes. Számos jótékony intézet örökíti nevét s a köz ügyeknek kevés magyar nemes hozott annyi áldozatot, mint a pátriárkái kort ért s a nemzet őszinte részvéte mellett őseihez megtért baráti Huszár Károly, több kitüntetés, így a Szent István-rendnek is tulajdonosa. Ka, István, egyik legvitézebb és legkiválóbb tisztje volt a szabadságharcnak s mint Görgey Arthur tábornok egyik galopinja, Budavára bevételének örvendetes hírét ő vitte meg Kossuthnak Debrecenbe.

Az alkotmányos idők megnyíltával Nógrád vármegye főjegyzője, majd egyik országgyűlési követe lett, s ösmert alakja volt a budapesti társaságnak.

Huszár István kétszer nősült. Első neje ebecki Blaskovich Anna, a második Gyurcsány Gabriella volt, leszármazója Gyurcsány Gábor híres nógrádi alispánnak. Kazinczy Ferenc 1831 július 20-iki dátummal róla írja: „Nógrád június 20. d. Losoncon tartá gyűlését első alispánjának, Gyurcsány Gábornak elől ülése alatt. Megtölt- a' táncpalota, 's melly férfiakkal!“ Aztán leírva a gyűlés folyamatát, Ti-

hanyi Ferenc és Prónai János szónokokat kiemelvén, így végzi Gyurcsányra célozva:

„— — Életem⁵ éveinek hosszú sorában illy nyugalmas férfit kormányon még csak egy mást láttam, 's talán még szebb gyűlést sóba.“

Huszár Istvánnak Gyurcsány Gabriellától származott leánya ma gróf Pongráz Vilmosné, míg az ebeczki Blaskovich Anna fia, baráti Huszár Béla, a keszegi kastélyban él, igazi magyaros, nagyúri fénynyel.

A Huszár József által épített kastélyt renováltatta, ellátva azt vízvezetékkel és minden modern kényelemmel. Remek képtára van, igen becses, valódi Rembrandt-okkal és könyvtára is számot tevő.

Gazdasága ritkítja párját s különösen a lótenyésztés körül vannak nagy érdemei. Pár év előtt még versenylovakat is tartott, de régebben nem vesz már részt a futtató-sport terén.

Mint elődei, ő is vendégszerető, igazi magyaros szabású úr, aki a keszegi kastélyban gyakran lát nagy társaságot.

Híres a keszegi kastély éléskamrája. Ideálja minden speiz-nak s irigység tárgya Nógrád, Hont, Bars és talán még távolabbi megyék asszonyai előtt is.

De ritka gazdasszonya is van ennek az élés-

tárnak. Huszár Béláné, ebeczki Blaskovick Jolán, aki igazi tűzről pattant magyar menyecske. Legszébb lánya Csanád vármegyének s messze földön ösmeretes ma is jó kedélyéről, eleven ötleteiről, talpraesett magyaros élőeiről, amelyek közül nem egy lett már szálló ige nemes uraiméknál.

Nemrégiben szó volt róla, hogy Seefried báró, királyunk unokájának férje, vásárolja meg Huszár vámos-mikolai tízezer holdas birtokát. Ebben az időben I I uszár Béla sokat volt együtt Erzsébet bajor királyi hercegnővel és férjével, akik aztán visszamenve Bécsbe, az ottani arisztokrácia körében a legszoretotreméltóbban nyilatkoztak a Hontban töltött napokról.

Huszár Béla, édes anyja révén, unokaöcscse Blaskovich Ernőnek, az európai híró sportsmannck, s ugyancsak rokonságban áll azzal a Blaskovich Antallal, aki az ötvenes években egyik leghíresebb úrkocsisa volt Nógrádnak s aki díszfogatán 1852-ben Ipolyságról Balassa-Gyarmatra 50 perc alatt vitte az uralkodót.

Berchtold révén még kiterjedt magyar atyafisága van Chotek Zsófia grófnőnek a Révayak, Forgáchok, szendrői Török s több főrangú család körében. Berchtold Mária grófnő testvére volt ugyan-

is Berchtold József grófnak, akinek Forgách Ottilia grófnővel — 1827-ben — kötött házasságából származott Berchtold László gróf, szendrői Török Mária grófnő férje, míg ezeknek egyik leánya Révay Gyula báróhoz ment férjhez, akinek öccse Simon báró, Szapáry Ilma grófnőt, Szapáry Gyula leányát vezette oltárhoz. Berchtold László grófnak egy másik leánya dr. Fodor Kálmánné. Ennek meráni pompás villájában gyakori vendég volt Ferenc Ferdinánd főherceg s Fodorék több estélyén is résztvett.

József grófnak legidősebb fivéréől, Berchtold Antal gróftól, származtak Ríchárd és Arthur, valamint unokája, a máig élő Berchtold Miklós gróf.

A Chotek családnak egyenes magyar ágából ma Rudolf gróf él, aki állandóan Futtákon lakik. Ennek nagy atyja Chotek Hermann gróf 1813 január 22-én kelt egybe korompai Brunswick Henriette grófnővel. Rudolf gróf nagyanyja unokanővére volt a magyar nőnevelés egyik úttörőjének, a feledhetlen emlékezetű Brunswick Teréziának és Brunswick Ferenc grófnak, akinek neje necpáli Justh Szidónia volt, — valamint nővére báró Forray Andrásnénak, akinek leányát, Júliát, gróf Nádasdy Leopold vette nőül, s aki oly nagy szerepet játszott az ötvenes évek pesti főúri társaságában.

Brunswick Henriette rajongott a tudomány és szépművészetekért, s maga is jelesül kezelte az ecsetet. Már Kazinczy Ferenc nagy előszeréssel szőtt egyik képéről, így írván följegyzéseiben: „Ballassa-Gyarmaton az egykori főispán, gróf Brunswick József országbírójának, Henriette leánya által olajban festett képéhez vezetteténk magunkat, melyly hogy itt függ, sok esztendőök oltá tudtuk az ujságlovolekból. Az valóban a hű gyermek műve, 's idegen kéz rajta sem a' rajzolásban, sem a' festéklésben nem igazított. A' verset hozzá Verseghynek kelle csinálni, egészen rajta van ennek caractere . . . Brunswick Henriette édes atyja, korompai Brunswick József gróf, édesanyja keselleőkői Majthényi Anna volt. Ennek az ősrégi jeles magyar családnak a révén akkora szittyá atyafisága kerekedett ki Chotek Zsófiának, hogy ezt már a leveles láda nélkül csakugyan nem merem bolygatni. Annyi szent, hogy ükbátyja lesz így egy csomó Kállay is, akik torzonborz bajúszszal, címeres tajtékipáikkal, élet és halál urai valónak Zabolch vezér vármegyéjében.

És hol maradnak a Bádayak, a szelíd poéta Gédeon, akinek legnagyobb káromkodása: „a puf-puf Máltásokból álla“, meg Pál, a magyar játékszin halhatatlan fölkarolója, Kazinczy és Kármán szíves

barátja, akiknek dédunokáját, Ráday Irma grófnőt, vezette oltárhoz a most élő magyar Chotek, Rudolf gróf. . .

De fűtül is a vonat. Szedik ki a sok magyar díszruhától duzzadó pakktáskát és suhogtatja az osztorát a gumirádlis Sárii.

— Far' mer Ergnaden . . .

Mindegyiknek virág van a gomblyukában. Virágokat kínálnak minden utcászeren. Virágos az egész város. Csupa rózsá-liliom, ahogy illik is a lakodalmas néphez.

VISSZATÉRÜNK ...

Csomokba kötötték már a gabonát. Az út mentén, a tarló szélén állok. A déli verőn elcsendesedik minden. Kihozta már az asszony a kantárban az embere ebédjét, jóízűen kanalazza is már a paprikás krumplit. A lankában tompa, egyre erősödő dübörgés hallszik, egyenletes lökésekben toluló füstfelhő is látszik már, majd éles fütty hasítja a levegőt s fúva, zakatolva közeledik, majd nagyot nyögve az agáleáktól eltakart kis állomáson, megáll a vonat. Jönnek az utasok. A megrakott bugyros zsidó. Könnyen lépked az üres hamvassal hátán a Pestről hazatért, pörgő nyelvű kofa. A tikkasztó hőségben is vigan tereferélve két fiatal parasztleány jön. Sötétes honi a szoknyájuk, de csakúgy vakít fejükön a keményített, fényesre vasalt, horgolt csipkés fehérkendő. Az egyiknek csücske körül kék meg piros pamuttal ékesen ki is van varrva a neve: Hegedűs Terka.

Úgy elnézem ezt az én kedves mar nagyépe-
met. Mily kár bele idegen, modem szokásokat, erköl-
csöt ojtani!

—Maga itt ispánkodik? — ráz fel tünődésem-
ből egy kedves hang

— Nem bíz én, csak meditáltam.

—Ugyan ne álmodozzon fényes délben. Men-
jünk ebédelni.

Vidám csaholással fogadnak a kutyák s az ár-
nyas udvar-kerten át belépünk az ebédlőbe.

Hirtelenében nem tudjuk, régi magyar kúriában
vagyunk-e, vagy angol nemesi házban, valahol
Dél-Walesben vagy Devonshireben. A falon az ősi
Ivánka-címer. Iváncs vitéz a család őse, ki II.
András életét a szentföldi hadjáratban megmen-
tette. Ezért kapták a királytól az ősi birtokot
Felső-Magyarországon, amelyen az átfolyó pata-
kot is Jordánnak hívják, a völgyet, melyet átszel,
a Hebron-völgy ének, a temetőt Golgothának s a
hegyoldalt cédrusok hegyének: a palesztínai viselt
dolgok örök emlékére.

Az utódok azonban a köves páttriát nem sokra
becsülték. Harminc zsák krumpliért, meg két jármos
ökörért eladták s elszármaztak a virágmezős
Nógrádba, ahol az Ipoly ezüstös szalagja szeliát

a kövér réteket, fűzek között locsog, fecseg ősokról, unokáknak.

Sehol sincs több regéjű kastély, sehol sem tudnak többet régiekről, elmúltakról. Talán még most is megvan Halápon a „schwarze Kammer“, a Mehrwaal Zsuzsánna titkos kamarája, akinek karakterisztikusan szép bársonyos szemében sajátos láng lobogott. Megmaradt ez a késő unokáknál is. úgy hívják Nógrádban: a Mehrwaal-szem, akit megfog ez a tekintet, rabja lesz.

Ott áll még Szanda, a Sréterek, — Romhány, a híres Géczyek fészke. Romhányból tűnt el örökre az egyik Géczy-fiú, aki nevelőjével, Ősz Pállal, a magyar jakobinusok mozgalmába belekeveredett. Sztracín, Zellő, Galábos, Csalár. A sztracini kastélyról szól a nóta:

Magas a sztracini kastély teteje,
Tizenhárom galamb szállt rá egyszerre.

Öblös termeiben élt egykor Nógrád vármegye hatalmas alispánja, Oemiczky Gábor, Innen írogatta leveleit szíves barátjának, Prónay Jánosnak Zellőbe, per cigány staféta. Itt veszekedtek a Csemiczkyek meg a Prónayak, Patacska miatt. Akármilyen kedélyesen folyt a mulatság, térült-fordúlt a szó, odavetették egymásnak:

—Ellegettetétek előlünk Patacskát! — s ez elvágta a vigasságot.

Ennek az volt a genesis, hogy a két famíliának közös legelője volt Patacskán, amely a Csemiczkyek nagy szívé-bánatára a commassatiokor a Prónayaknak jutott. Tud mindezekről a vén Mayercsik is, aki ott kertészkedett és nyírta a sztrácini kert még versaillesi mintára nyesett spallérjait.

Visszaszáll emlékezetem gyermekkoromba, mikor a kis Edus bácsi, édes anyám unokatestvére, elvitt az aranyszőrű csikókat nézni. Ő volt az utolsó Osemiczky a hatalmas nógrádi ágból. Mennyit bolyongtam az Ipoly, meg a Garam partján, mikor a felsővidéken jártam atyafilátóba! Mennyi lángoló szenvedélytől áthatott vers fogant akkor lelkemben, ott a fehérhájú nyírek ezüstös leveleinek zizegése közben.

Szép az ifjú szív tavasza, szép a nyár heve, szép az ősz tán még intenzívebb, forróbb lángolása, de legszebb, midőn a tavaszi álmok keinek életre az őszi alkonyatban.

Ezt a thernát variáltuk ebéd közben, a magyarba ojtott angol dinner közben.

—Erről én is tudok egy igaz mesét, — szólt a háziúr, Ivánka Béla, kedves bátyám-uram, ki Nóg-

rádból, a híres zellői kastélyból szakadt közénk, Pest vármegyébe.

*

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy szépséges angol leány. Ott nőtt fel az ősi kastélyban, melyet még tán a Stuartok által ültetett tölgyek, kársak árnyékolnak. A büszke családfa a ködös, régi korba nyúlik; levelein a Plantagenetek, Tudorok és az angol történet más legnagyobb nevei ragyognak. Köztük van lady Jane Gray poétikus alakja, az egyik ős bangori érsek, egy másik Murron de Réty előkelő francia nemes, kit barátai és a royalisták azzal bíztak meg, hogy a francia trónra meghívja az akkor Angliában, számkivetésben élő Lajos Fülöp herceget. A guillotine áldozatának, XVI. Lajos véérének egy cseppjét őrizte gyűrűjében a hű legitimista s ezen ereklyét felmutatva és átnyújtva, ajánlotta fel a későbbi XVIII. Lajosnak a királyi széket. Fényes nevet viselt a követ úr, de ez nem ragyog a családfán, mert mikor a származására és tiszta angolvérűségére büszke család egy leánya férjhez ment hozzá, csak úgy jegyezték föl: Married to a foreigner (Idegenhez ment férjhez), bár nagykövet volt az illető.

Saturálva az angol hagyományoktól, történeti szellemtől, magas műveltséget is szerzett a szép Lucy, majd nevelése befejezése után külföldi útra ment.

Természetesen elment Svájcba is. A genfi tó csodaszép partján, a Hotel de Russie terraszán üldögélt testvérével. Két érdekes fiatal ember a szomszédos asztalnál foglalt helyet. A férfiaknak csakhamar szemébe ötlött a bájos angol leány, aki a jó nevelés köpenyébe burkolva, látszólag közönyösen nézte a vidéket, de feszült érdeklődéssel hallgatta szomszédjai élénk beszélgetését, bár egy kukkot sem értett belőle. Miről beszéltek, miről nem? de többször kellett mondaniok e szót: számár, mert hölgyünk megjegyezte s később meg is tudakolta jelentését s azt is megtudta, hogy az urak magyarok. Ha mind a két fél akarja, nem nehéz az ismerkedés. Átestek a bemutatás formalitásán és nemsokára együtt bolyongtak a regényes útakon, együtt csónakáztak a tavon, együtt építgették a boldogság napsugaras felhő várait. De váltniok kellett. Hazatért mindegyik hazájába családja körébe.

A viszontlátás első örömeán átesvén, hősünk megvallotta atyjának, mi történt vele, hol, kinél hagyta szívét s hogy érte akar menni, haza hozni,

feleségül venni, magyar asszonynyá tenni azt, aki — tudja — hívségesen őrzi.

— Lárifári, gyerekesbeszéd, Hotel-Bekanntschaft, múló szeszély, — szólt az öreg s kimondta a vétót: ne keveredjen idegen a családba. Van elég csinos, szemrevaló magyar lány, válaszszon az úrfi azok közül feleséget. Nem használt a kapacitálás, nem imponált a VII. századba felnyúló pedigree, nem engedett a makacs táblabíró. Nem maradt más emléke a genfi idyllionnak, mint egy kis bronz számár, Lucy bibeloti között, melyet ott Genfben vásárolt az első megtanult magyar szó és első találkozásuk emlékére. A férfi lelkében meg egy fosztó, egyre halványuló rózsaszínű álom.

Oh, azok az elfosztó álmok! Az az ifjúkori szerelem, amely mint egy elhangzott sonette visszatérő refrainje, akaratlanul át-átsuhan lelkünkön. Lázás mámorok, kábító gyönyörök, varázslatos ajkak mosolygása el-elnémítják ezt a hangot. He hányszor csendül meg váratlanul, hívatlanul, mikor nem is tudjuk, miért révedezünk a múltba? S akkor e hang testet ölt s a látomás erősebb a valónál s eltaszítjuk a jelen minden kését, eldobjuk minden gyönyörét, hogy e fantomot keressük.

Mily boldog az, aki rátalál! Csodás hatása van az ilyen szerelmi recidívának. Ifjúi erő pezseg az erekben, rózsaszínű a világ, visszafiatalodik az ideál is, lovagja tizenhat esztendőnek látja újra, rózsákkal borítja, tán még verseket is ír hozzá, úgy mint egykor. úgy, mint régen.

Hősünk végigjárta az élet iskoláját. Küzdött, szenvedett, búsult, élvezett, a mint a sors adta. Hősnőnk pedig csak várt. Azzal a szent hittel, hogy találkoznak kell. De nyugtot nem talált a ködös Angliában, évről-évre ellátogatott a kontinensre s mindenkor örült, új reményt talált, ha magyar szó csendült fülébe. Szívesen ismerkedett meg magyarokkal s benső barátságot kötött egyik kitűnő költőnőnkkel akit nyírségi birtokán meg is látogatott.

Huszonhárom esztendő telt el így. Egy ködös őszi alkonyatban, mit sem sejtve, a pozsonyi hajóra szállt fel hősünk. Szokása szerint az asszonyokat gusztálta. Egyszerre egy elegáns alakon, halvány arcon akadt meg a tekintete. Mágikus srő vonzotta közelébe. A megújuló emlékek, mint elmúlt tavaszok fuvalma, hevesen dobogtatták szívét. Szinte menekülni akart a felcsapó hatalmas érzés elől. De nem volt hozzá ereje. Maga sem tudta, hogyan jutottahölgy elé, szinte automatikusan hajtotta meg magát előtte:

— Miss Lucy?

A halovány arc elpirult a szóra, de fegyelmeztet önuralmával nyújtotta feléje keskeny kezét s üdvözölte, mintha tegnap váltak voltak el egymástól a genfi-tó partján.

S az átküzdött, szenvedett — kivárt és átálmódott huszonhárom esztendő csakugyan úgy zsugorodott össze, rövidült meg lelkükben, mint egy rossz álom. És valóban csak az órák, a napok hosszúak; az évek, évtizedek, a távolból tekintve vissza rájuk, mind rövidek.

Átugrották hamarosan a közel harmadfél évtizedet. Egyedül álltak már mind a ketten a világon, egymás öröme, egymás boldogsága lettek. így került a Tudorok, Plantagenetek sarja a mi buckáinkra, így varázsolta vissza a hős leikébe az elvesztett tavaszt, adott neki édes, meleg otthont s nem feledve bár ősei honát, gyarapította a derék, magyar háziasszonyok számát. Bájosan hangzik, idegenszerű accentmsal érdekesebbé téve, ajkán a korrekt magyar beszéd. Nem is hallani más szót a ház táján. Még kedves kutyáinak is Sajó meg Vitéz a neve. Hogy szereti Őket, hogy gondjukat viseli. Csak a magyar meg az angol szereti így a kutyáját meg a lovát. A hú két állat sem válik el úrnőjétől. Híven kísérik

sétáin a rozsföldek közt, a dűlőutakon, ahol esténként kéz kézben jár együtt a gazda és feleség, ifjú erőben, ifjú szívvel, egymásért egymásnak élve — wie einst im Mai.

XIII. LEÓ PÁPÁRÓL.

Rómában a karácsony már külsőleg sem hasonlít a mi karácsonyainkhoz.

Mi megszoktuk, hogy a Megváltó születésekor puha hópihéék szállongnak a levegőben és a fehér lepleken bai*na nyomokat hagy az éjféli misére menő jámbor falusi emberek nehéz, becsületes, szöges csizmája.

Az örök városban, december táján, a Monte Pinción még virul ugyan a hullatag jázmin, de lent, a szűk, sötét callék már köddel lepettek s az összeszorult épületek ódon, kormos falát kiveri a nyirok.

A hét halom felett nehéz, párázatos felhők gomolyognak és minden elvesz a nagy, alaktalan szürkeségben. Egyes nagy paloták kertjéből, az eucalyptusok, juniperák búja zöldje kandikál ki, és a fák tövében nyíló fehér liliomok a praerafaelizmus impresszióit keltik az emberben.

Ezek a régi, ódon paloták IV. Sixtus korába va-

rázsolják vissza a szemlélőt, abba az időbbe, mikor még Pinturiehio és Botticelli uralták a művészetet.

Valóban sehol sem érezhető jobban az elmúlt századok impressziója, mint éppen Rómában. Valósággal agyonnyomják a törpe kor törpe gyermekeit a nagy idők gigászi alakjai.

Már karácsony hetében megkezdődik Rómában a templomok látogatása és reggeltől estig zsúfolva vannak.

Jönnek reszketeg térdű aggastyánok, libegő fehér hajjal, öreg, ráncos arcú anyókák, akik mind megváltják a templomszolgáktól a székeket, aztán előveszik olvasóikat és imádságuk halk mormolásba vesz.

Jönnek aztán azok a délceg, párducszerű római asszonyok, a pogányistennők egyenes utódai — fátyollal koromsötét hajukon, lesütött, árnyat vető selymes pillákkal.

Van köztük elvétve egy-egy halvány, szenvedő arc is, mintha másolata lenne Serao Mathild Anna Aquavivá-jának, aki megértetlenül bolyongva, egy szemernyi rokonérzelem után eped.

A templom csöndes. Homályos is kissé. A tömjén édes illata fölszáll és mindent a misztikus bizonytalanság köde takar el, amely a hitben tulajdonképpen

üdvözít. Mintha áhítatot szuggerálnának a fekete oltárfülkékben elhelyezett szentek kőszobrai.

A szkeptikus, ha belép, egy kicsit úgy érezheti magát ebben a tenébre sublímében, mintha egy nagy spiritiszta-szalonban lenne, és a delnők kezében a breviárium helyett szinte keresi a Hephátát.

De egyszerre csak fölbúg az orgona hatalmas hangja, kigyulladnak a kandeláberek és egyszerre öt, hat oltárnál elkezdődik a mise.

Természetesen legmagasztosabbak az istentiszteletek a Pietro in Vaticanóban, az apostoli székesegyházban.

Már messziről szemünkbe tűnik óriási méreteivel és mintha túlvilági dicsőben ragyogna föl az arany kupola és a hit jelvénye — a kereszt!

A templom-óriást nem teszik lágyabbá Maderna barokk-díszítései s a fašade-okra boruló apróbb kupolák enyhe hajlásai.

Meglepő a székesegyháznál, hogy noha összesen kilencen: a hét San Gallo, Ira Gioconda, Berona, Rafael, Baltazarre, Perucci, Michel Angelo és Bermini alkották, egészben véve mégis úgy eltalálták a beethoveni szimfónia magaslataira emelkedő harmóniát. A Vatikán különben egy egészen elkülönített

városrészt, birodalmat, bogy úgy mondjam, világot alkot Rómában.

Status in stato.

Ennyi ma már csak, amit az apostol utódja sajátjának nevezhet, ez ma birodalma a pápának, akiknek hatalmát egykor Európa rettegte és akik előtt reszkettek a legnagyobb uralkodók.

Külsőleg is látható, hol végződik a király és hol kezdődik a pápa birodalma.

A Portone di bronzo-nál egyik oldalon még bersaglieri-csendőr sétál, a másik oldalon már láthatók a középkori egyenruhájú svájci testőrök, akiknek öltözékén a fekete, piros és narancssárga szín változik festői egyvelegben.

A Rafael Loggia előtt fölvezető széles márványlépcső magasztos benyomást tesz és sehol, a világ egyetlen hatalmasának fényűzését látva, sem érezzük ezt a hangulatot; mintha egész lényünk megtelne Jézus-Krisztus mondásával:

— Országom nem e földről való.

XIII. Leo pápa igazi magasztos apostoli kedély volt — szívében egy paránya sem volt a felekezeti gyűlöletnek, türelmetlenségnek.

Egyike volt a leghabzártabban gondolkodó egyházi fejedelmeknek, akik valaha Szent Péter trónján

ültek és lelkét mindannyiszor mély bánat, szomorúság fogta el, valahányszor papjai az ő nevében a felekezeti villongásokat szították.

Nagyon szerette az irodalmat és maga is írt klasszikus latinságú verseket.

XIII. Leo nem csak az egyházi irodalom iránt viseltetett érdeklődéssel, de a világirodalom minden kiválóbb képviselőjét ismerte, felolvastatott műveiből. így Pierre Loti-nak, a híres francia írónak, Palesztináról írt könyvét olvastatta föl.

Annak idején nagy port vert föl a lapokban, hogy ő szentsége nem akarta apostoli színe elé bocsátani Zolát, a „Róma“ nagynevű íróját. A legjobban értesült lapok is rosszul voltak pedig akkor informálva, mert XIII. Leo, aki föltétlen tisztelője volt minden lángszellemnek, kívánta audiencián látni a verizmus ez egyik bajnokát, de bizonyos vatikáni intriguák nem engedték, hogy Zola a pápa elé járulhasson.

Péter apostol utóda se Zolát, sem könyvét, soha sem vette egyházi átok alá, sőt — egészen hiteles forrásból írhatom — ő maga is elolvasta „Róma“-t.

A pápa utolsó éveiben nagyon ritkán adott a magánkihallgatásokat.

Évente egyszer-kétszer történt meg, hogy valakit így fogadott.

Ilyen magánkihallgatáson a pápa belső termeit megelőző fogadó-teremben két pápai titkár, többnyire Cagiano és Micatelli fogadták a jelentkezőt, aztán két svájci kinyitotta a belső szobába vezető ajtót, jelentve például így:

— Veuve du grand maréchal X. Y. . . . vagy

— Monsieur le due . . .

A nők egyszerű, sötét selyem- vagy bársony sohase decolletált — ruhában jelentek meg, fehér keztyűvel, a fejükön fátýollal.

Az ajtón belépve, féltérdet hajtottak, aztán egészen közel menve az emelvényhez, a melyen a pápa helyet foglalt, térdre borultak és megcsókolták kezén a halászgyűrűt és cipője csatiját, melyben Krisztus keresztfájából van egy darabka. Ez a csatt az ösmert *la mule du pape* ... A pápa rendesen néhány szót intézett az audienciára jelentkezőkhez, kikérdezte családi viszonyairól, és végül fejére téve kezét, így fejezte be a kihallgatást.

— Prendete la mia benedictione . . .

XIII. Leónak rendkívül jellegzetes arca volt. Magas, domború homlokáról a fölényes szellem sugárzott, élénk, tüzesbarna szemeiből rendkívül szív-

jóság . . . Szája nagy volt, álla kissé előrehajlott s nagy akaratereőt árult el.

És valóban rendkívüli szívjóság, akaratereő lakott a törékeny, gyöngye testben.

Ha akart, még a betegségnek is ellene szegült.

Így történt egyik novemberi konszisztorium előtt.

Nagyon rosszul érezte magát és orvosa, Lapponi azt mondta: hetekig sem kelhet föl az ágyból.

— Par exemple! Ez kellene csak ... a konszisztoriumot már úgy is elnapolták, nem lehet tovább is halasztani . . . NeJcem nem szabad most betegnek lennem!

És valóban. Dacolt a korrall, fölkel az ágyból, a konszisztóriumon elnökölt, és ismét egészen jól érezte magát. Az általános kihallgatások, amennyire ezt a pápa puritanizmusa, amely gyűlölt minden fényt — megengedte, mindig nagy pompával mentek végbe.

Mikor az audienciára jelentkezők, vagy a csoportonként jött zárandokok összegyülekeztek a Rafael Loggia előtti, remek freskókkal ékített tágas terembe, egyik mellékajtón, hat bíboröltönyű szolgál trónján behozta a magasztos aggot.

Arca hófehér volt, csaknem olyan fehér, mint öl-

tönye s a sűrű ősz hajjal fedett fejet takaró cappa. Vállát skarlátpiros gallér borította.

A szolgák a trónt a terem közepén tették le, és az összegyűltek ajkán fölzendült a hangos:

— Eviva!

A pápa törékeny alakja ilyenkor főlegyenesegett s átszellemült arca szinte sugárzott az apostoli szeretettől.

Beszélni kezdett és úgy beszélt, olyan klasszikus latinsággal, mintha az ódák halhatatlan költőjétől tanulta volna, a tyrhenaem maré bágyasztó lehétől átfült, örökzöld tölgyek aranykődbe borult árnyai alatt tartva kezében a viasztáblát.

XIII. Leo majdnem mindenkit megszólított, azután csókra nyújtá kezét, megsímogatta mindenki arcát.

Aztán nyájas mosolylyal suttozta:

— Il papa ti ama tutti come figli . . .

Aztán a szolgák ismét felemelték a trónszéket és lassan nesztelen léptekkel kivitték a teremből.

Minden szem odatapadt még a nagy, szárnyas ajtókra, amely mögött eltűnt a szent atya magasztos, hótiszta alakja.

A LARISCH-MÖNNICHEK.

Stefániát, a megboldogult Rudolf trónörökös özvegyét, mi már azért is szeretjük, mert női ágon leszármazottja a nagy József nádornak, akinek ivadékai tudvalevőleg a mi magyar főhercegünk, József főherceg és családja.

Rendkívül élénk, igazi francia, pezsgős temperamentuma minden társaság középpontjává tenné, ha nem is viselne bíbort, és valósággal ünnepe van a főúri kastélyoknak, ahová vendégül érkezik.

Néhány évvel ezelőtt a lengyel arisztokratáknak jutott a szerencse, hogy ősi kastélyaikban vendégül láthatták Stefániát, aki a herceg Czartoryskiaknál töltött egy napot és aztán megtekintette a Jagellók régi, komor városát, Krakkót is.

Mielőtt Galiciában lett volna az özvegy trónörökösne, osztrák Sziléziában gróf Larisch-Mönnich Karwin melletti fejedelmi főnnyel berendezett kastélyában töltött egy hetet.

Igen jól érezte magát a pompás kastélyban, gyönyörű parkban a főhercegné, és nagy szenvedélylyel hódolt a lawn-tennis-játéknak, amelyben ritka ügyeséget fejt ki.

A Larisch-Mönnich grófi család erre az alkalomra különösen kitűnő tennis-groundot készíttetett a százas fákából beárnyalt parkban és partnerekről is gondoskodott, mert a környék legkiválóbb arisztokrata családjait hívta meg vendégül.

Ezenkívül igen jó lovas, pompásan evez és kitűnően táncol is az özvegy trónörökösne, sőt nagyon szereti a táncot, és sokat is táncolt a gróf Larisch által tiszteletére rendezett bálon.

Bizonyára nem mindenki tudja, hogy a Larisch-Mönnich grófi családdal közeli rokonságban van uralkodó házunk.

Érdekes története van pedig ennek a rokonságnak.

Boldogult királynénknak volt egy deli szép fivére, aki mintegy három évtized előtt halálosan beleszeretett a müncheni királyi színház egyik művésznőjébe.

Nem ritka eset ez uralkodói vérből származott halandóknál sem, hisz a szív egyforma, az érzelmek egyenlőek, akár bíort, akár darócot viseljen az illető.

Különösen nem ritka a művésznők iránti rajongás a bajor királyi házban és öregebb urak ma is regéket tudnak arról mesélni, hogy rajongott I. Lajos Lola Montezért, a híres táncosnőért, aki olyan hatalommal bírt a király felett, hogy tulajdonképpen ő uralkodott Bajorországban, akárcsak egykor a francia Lajosok alatt Pompadour, Dubarry, Montespan és a többi kegyencnők.

Lola Montez, a szenvedélyes spanyol nő, egyszer annyira megfélemedezett magáról, hogy dühre lobbantva, arcul ütötte Lajos király egyik miniszterét.

A miniszter, vérig sértve, elégtételt kért a királytól, azt kívánva, hogy távolítsa el Lola Montezt — de X. Lajos ehelyett a minisztert csapta el, amiért kellemetlen dolgot mert mondani a dívának.

A tisztán idealisztikus, platói II. Lajos rajongása is ismeretes, amelylyel a hatvanas évek végén egy magyarból németté lett művésznőt vett körül.

Mesés ékszerekkel, egész vagyonnal halmozta el a művésznőt a király és fantasztikus kastélyaiban órákig hallgatta őt, amint ó-görög jelmezben szavalta Sophokles strófáit.

Egy alkalommal, hideg decemberi éjszakán, II. Lajos müncheni palotájában volt, midőn a művésznő ismét szavalt a királynak.

Deklamáció közben éppen kerti jelenet fordult elő — a fiatal uralkodó fölugrott a pamlagról s föl-szólította a művésznőt, hogy kövesse a kertbe.

Vékony, fehér görög tógájában, nagyon megijedt erre az ajánlatra a művésznő, de nem volt ideje védekezni, — mert a király már karon is ragadta s a lelkesültség hevében annyi időt sem engedett neki, hogy köpenyt vegyen magára.

A művésznő egy óráig szavalt a fagyos levegőn, és másnap olyan beteg lett, hogy fél évig lebegett élet és halál közt.

Az extravagancia, a művészetek iránti rajongás öröklött tulajdon a Wittelsbach családban.

Így a fiatal bajor herceg is, bármennyire ellenezte is szorosán vett családjá, bármennyire ellenezték is az uralkodó ház törvényei, nőül vette a szép színésznőt.

Évekig nem érintkeztek vele nővérei, rokonsága, de mivel házassága igen boldog volt, nem törődve semmivel, neje szerelmében kárpótlást talált mindenért.

Végre, évek múlva, egyik nővére, ami fenkölt, áldottlelkű fejedelemasszonyunk, Erzsébet királyné, megtette az első lépést a kibékülésre, és meghívta magához Gödöllőre régen nem látott fivérét.

Akkor volt az még, mikor a királyné naponta

órákig lovagolt és nagy kedvteleléssel nézte a lovak idomítását a Gödöllőn erre a célra épült nagy, fedett lovardában, sőt ő maga is lovagolta ott a magas iskolát.

Egy ilyen alkalommal fivére, a bajor herceg is bent volt a lovardában és hosszan elnézte a délceg lovárnót, aki sugár, fejedelmi alakjával, klasszikus szépségű vonásaival valósággal tüneményes látvány volt. Mikor aztán kipirult arccal, emelkedő kebellet, megállította lovát, a herceg nem állhatta meg, hogy oda ne szóljon hozzá:

—Ah, Liesl, de nagyszerű is vagy így lóháton, csak a kis leányom is láthatna egyszer így!

Tudvalevőleg a királynét otthon, Possenhofenben szülői, fiverei, nővérei bizalmasan csak Lieslnek nevezték, sőt királyunk is így szólította ifjabb éveiben.

Egy ma már magas katonai rangot viselő egyéniség gyakran emlegette előttem, hogy mint fiatal hadnagy többször volt őrségen a bécsi Burgban s ilyenkor hallotta, hogy délutánonként a király akárháyszor így kiáltott be, jó bécsies dialektussal a királyné ajtaján:

—Liesl, es is scho' ang'spannt.

A királyné, akkor is e régi, kedves emlékeket eszébe juttató megszólítást hallva, így szólt:

— Hiszen ez nem olyan lehetetlen dolog. Hozzad el a kis leányodat, akkor mindjárt láthat.

A bajor herceg túlradó örömeben aztán csakugyan elhozatta a leánykát, akit ő felsége nagyon megszeretett, úgy hogy azokban az időkben gyakran lehetett körében látni a szőke gyermeket.

Ezt a kis leányt, mikor felnőtt, gróf Larisch-Mönnich vezette oltárhoz, és ezeknek volt most vendége az Özvegy trónörökösne néhány évvel ezelőtt.

Larisch-Mönnich grófné tehát, mint kitűnik, unokanővére volt néhai Rudolf trónörökösnek és így igen közeli rokoni kapocs fűzte Stefánia főhercegnéhez.

Ez alkalomból megnézte az özvegy trónörökösne a karwini bányákat is. A vidék egyes részleteit rajztömbjébe skicírozta, mert Stefánia nemcsak igen csinosan, de sok invencióval és gyorsan is rajzol.

Ezt a tehetséget anyjától örökölte, mert Mória-Henriette, a belgák boldogult királynéja, tudvalevőleg maga is kiváló amateur-rajzoló volt.

A hetvenes években gyakrabban volt vendége az alsúthi kastélynak a királyné, és ott akkor vígjazajos napok folytak. Mikor aztán Brüsszelbe hazatért, egy ismert nevű főúrnak, aki akkor néhai József főhercegnek igen kedves embere volt, megküldte az

arcképét, amelyet sajátkezűleg színezett ki, továbbá egy skices részletet az alocsúthi Csaplár erdőből, amelyre magyarul írta oda: „Emlékül szép napokra.“

Az illető már meghalt, de a képeket, mint becses ereklyéket, őrzi hátramaradt családjá.

VIRTUSKODÁSOK.

Szíves vendéglátó gazdám, meg a jóságos felesége gondoztak, ápoltak. Forró limonádé, timsós víz, régi jó házi arcanumok a torokgyulladás ellen, mind szerepeltek. Alább is hagyott a lázam hamarosan

— Mesélj valamit — szoltam a gazdának, aki ott tett-vett körülöttem, akár csak vizsgázott volna a betegápolásból.'

Milyen furcsa is elnézni ezt a csendes pater familiás-szá vedlett egyik legfényesebb ifját a 80-as évek jeunesse d'oré-jának. A leghíresebb, legrettehetetlenebb párbajhóst. Levente és trubadúr egy személyben.

Karddal, pisztolylyal véste föl nevét ellenfelei bőrére. Érzelmes, lágyan csengő rímeket dalolt az asszonyoknak. A barátságról meg épen régen divatból kiment fogalmai voltak: Barátom barátja

az *enyim is. Barátom ellenségét könyörtelenül gázolom össze.* Így tartotta.

Ereiben ott csörgedezett még az a szilaj condottieri-vér, amely a Strozziak ereiben folyt, s akiknek ősi címerét, az új névvel, Magyarországon 1438-ban újítták meg.

De ott annak a „márciusi ifjú“ apának a vére is, akit később kétszer választott Pest városa főpolgármesternek, de akinek — akkori szokás szerint így jártak el — megválasztását nem szentesítette az uralkodó, mert eleve kijelentette: a debreceni országgyűlésen detronizálók közül ő egyet sem fogadhat hivatalosan. Talán ez a híres szélsőbaloldali képviselő volt az egyetlen ember, aki a neki küldött Szent István-rendet el nem fogadta.

Ez a vér buzgott a fiúban azon az emlékezetes bálon, a kilencvenes évek elején, amikor egymaga kiverte az osztrák katonabandát a reduttból. Valcert, polkát, egyre idegen táncokat fűjtak a csehek. Egyszer csak a zenekari emelvény mellett álló két ifjú mágnás-pajtás fölszólt:

— Már ha én V. Jancsi lennék, nem dudálna itt cseh.

A színmagyar legénynek se kellett több. Csak-hogy rá hivatkoztak. Fogalom volt az ő neve akkor.

A rettenthetlen bátorság fogalma. Nyomban átment a buffet-be, bedirigálta a nagyterembe Berkes Lajost, aztán derékon kapta a csárdástáncáról híres Cserhalmayné és elkiáltotta magát:

—*Három a tánc ...*

A cigányok ráhúzták, — de fújták a csehek is rendületlenül. V. Jancsi egy pillanatra eleresztette a táncosnáját, felugrott az emelvényre, kikapta a karmester kezéből a dirigensi pálcát. Rárivallt harásnyan:

—Kuss, nem kell itt cseh pikula!

Megijedt a rémes hangtól a kappelmeister úr. Eszeveszetten rohant le az emelvényről, s bandástól együtt úgy kiszáguldott a redutból, hogy mézeskalácscsal se lehetett volna visszacsalogatni.

Reggelig járták a csárdást. Investigáció mégis lett a dologból, de Török János, az akkori főkapitány, csakhamar ad acta tétette a dolgot:

—Juventus — ventus. De meg az öcsém uramnak abban igaza is lehetett, hogy szebb a magyar nóta a sváb cepperlinél ...

Akárhányszor megverekedett V. Jancsi barátai helyett, akárhányszor ösmeretlen emberrel is, akivel más veszett össze, s aztán kezébe adta az ő, olyan ösmert vizitkártyáját: „V. János, állandó párbaj-

segédeim H. Kálmán és K. Béla, laknak .. -utca, ... szám.

Néha a bálból ment egyenesen Kari vívótermébe. Még csak a szemöldöke se rándult meg, mikor farkasszemet nézett a hideg acéllal, vagy a töltött pisztoly csövével.

Egyik lelki-testi jó pajtása, K. Dezső, valami szomorú téli estén zokogva bukott be az ajtóján. Aztán szívszakgató keserőséggel panaszkolta el, hogy halálosan szerelmes E.-nébe, az is szereti, csak a férj gáncsoskodik még. E. ugyan nem szerette a feleségét, elválni azonban mégse óhajtott tőle, nem akarván a világ nyelvére kerülni.

V. Jancsi megértvén a dolgok sorát, azonnal megvigasztalta lágyszívű barátját:

— Sohase búsulj. Tied lesz E.-né.

Másnap aztán fölkereste azt a kávéházat, ahová E. úr szokott volt járni, s hamarosan belé kapcsázkodott. Nagy lárma. Provokálás. H. Kálmán és K. Béla felvonulnak. Másnap megtörtént a párbaj. V. Jancsi úgy helybenhagyta a jámbor E.-t, hogy esze nélkül vált, és semmi sem állott immár a szerelmesek boldogságának útjában.

Máskor meg egy szép asszonynak igen sok besúgója akadt. Épen azt az illető urat pocskolták le

a sárgaföldig, aki különben Herzkönig-je volt a szép asszonynak, s akitől épen a sok jó besúgó meg tanácsadó miatt húzódott el. V. Jancsinak jó pajtása lévén a „Herzkönig“, nem hagyta annyiban a dolgot. A rágalmozó hölgyek férjeivel akasztott össze, s vagy három urat olyan gyöngyén összekaszabolt, hogy lepedőben vitték őket haza. Soha világéletükben sem avatkoztak többé az illetők senkinek a familiáris dolgaiba.

Eentebb említett K. Dezsőt egyszer, valam éjjeli mulatás alkalmával, egy kávéházban inzultálták. V. Jancsi se volt rest. Egyetlen egy pezsgős palackkal kétszáz embert vert ki a helyiségből. Rendőrért ordítózott a publikum, be is jött egy jóra való, fehér tollas konstábler — mind ösmerte V. Jancsit — s látva a csöndet, az üres lokalitást, szinte aprehdálva mondotta:

—Mit kajdásznak, mint a behemótok röndér után, meg hogy rönd legyik. Jobb röndet senki se csinál itt, mint a Y. Jancsi nagyságos úr.

K. Dezsővel mulatott akkor is a Pannóniában, amikor belép egy közös cimborájuk, M. Gyula. Eskü-pőjére tanúknak invitálta őket.

—Reggel lesz, nyolc órakor. Az erzsébetvárosi plébánián.

K. megnézi az órát. Elmúlt éjfél. úgy gondolták, már nem érdemes lefeküdni. Hajnalfelő elmentek a gőzbe, azután haza, átöltözködni.

K. Dezső egy kicsit beteges volt. Az áldott emlékü, néhai jó fiú mindig így jelezte a bene sonantibus állapotot. De azért ment minden, mint a karika-csapás. Igaz, esküvő előtt, a sekrestyében, frakkja belső zsebéből előhúzott cognakos bütykösből kínálta a papot, később még rászólt az orgonistára:

—Nem szeretem az ilyen csöndes esküvőt. Húzd rá ... csak egy futamot legalább ... du-duu-du ... kezdett rá, valami dallamot markírozva.

Elképedt a publikum, fent a chóruson az orgonista is. A csekélyke incidens azonban abban a még kedőlyeskedést ösmerő korszakban nem tett semmit. Végbement az esküvő. Következett a dús lakoma. Dezsőnk itt már végkép sokat élvezvén a jóból, rámutat a menyasszonyra és odaszól a vőlegénynek:

—Reményliem, ez a vén sárkány csak kibélelte a frakkodat egy pár ezressel.

Virágkorát meghaladta már t. i. ő nagysága, de ez a kijelentés mégis konsternálta egy kicsit a vendégkoszorút. Olyan konfüzió támadt, hogy V. Jancsi karja alá kapván K. Dezsőt, sietett vele elloholni a

nászi vigasságból, mert lakodalomban mégis átalott párbajozni.

K. Dezsőnek volt egy híres mondása, beteges állapotában nyitott be vele a kompániába: Fiúk, végem van. El kell vennem Poropatics Izabellát, mert összes barátjaim azt állítják: észbontóan csókol.

Persze ez a tisztelt Poropatics Izabella sohasem létezett. Épen úgy, mint soha se volt egy százás K. Dezsőnek a zsebében. Ezt ő maga említette föl egyszer Sz.-éknál, amikor egy úr bűvészi mutatványokat produkált. Többek közt mindenki zsebéből kivett egy százast:

— Ez sifli, — jegyezte meg Dezső flegmával, — de ha tausendkünstler vagy, sanzírozz ki az ön zsebéből egy százast.

V. Jancsinak igazi eleme a hazafias tüntetések kora volt. A Janszky-aerában ő rántott le egy főhadnagyot a lováról, amikor a régi Szikszay vendéglő előtt csapatával a Kerepesi-út sarkán tolongó nép közé akart vágatni.

Sch. őrnagy Gödöllőn, ugyanebben az időben, szidalmazta szörnyen azokat a magyar ifjakat, akik tüntettek. Meghallotta ezt V. Jancsi, nekirontott a nemzetét gyalázó osztráknak s a szó teljes értelmében összetörte. — K. főszolgabíró interveniált aztán

a párbajügyben s csak V. loyaltásának köszönhetette a vén, gyáva zsoldos, hogy még nyugdíját is el nem vesztette.

Ilyen gyalázkodó osztrák tiszteket tanított emberségre egy ízben a Fiume kávéházban is. A saját kardjukkal vert végig rajtuk, úgy hogy a futásban edzett Stiblik eszük nélkül rohantak tova a vak éjben.

Derús, víg csínyek is kerülnek tapétra.

Nem utolsó ezek közt a K.-ék bálja. A nyolcvanas évek végén több olyan szép bálozó lány akadt, akikre nem lehetett tulajdonképen semmi nagyon diffamálót tudni, de azért nem volt minden egészen fair. Problematikus maradt a pompás toillettek, bálozás stb.-nek a forrása. Az ilyen szépséget az akkori fiatal óriások argo-jában: „nappal tisztességes“ műnyelven neveztük. A bálokban beszéltek velük egészen kifogástalan hölgyek is, de házukat nem frequentálták.

Már farsang végén, kifogyva minden jux és stiJcli-ből, ezekhez a K.-ékhoz hívdott meg nyolc kifogástalan család estélyre. Eljött mindenki. A jó társaságban élő nők akkor keveset tudtak még aféle nem honett misztériumokról. A trikk az volt, hogy K.-ék sem tudtak a meghívásról semmit. Meglehetősen szűk lakásukban, éppen a pesti vacsorák, kávé és

szafaládé maradékaira borult a jótékony titokzatos-ság homálya.

Ámde abban az időben mindenki kedélyes volt még. K. mama csakhamar fölkapta selyemruháját, a kisasszony is toilette-be vágta magát, a szalónból kihordták a bútort s mire megérkezett a nyolc impoztor — a mulatságra invitálok és rendezők — az előre oda dirigált cigány ugyancsak reszelte már a divatos csárdást: Ej-haj, göndör a babám ,. . Vacsorát a kaszinóból hoztak át, és másnap deket harangoztak a barátoknál, amikor K. mama a káposzta-lement tálalta — friistökre meg takaródéra.

Talán nyersebb, duhajabb volt az a fiataltság. Maradt még benne egy atom Baczur Gázsiból, a „Peleskei nótárius” jurátusából. De jobban tudta szeretni a hazát. Jobban tudott lelkesülni ideálokért.

VIRÁGNYÍLÁS.

Valahányszor agáca-illatot érzek, mindig haza gondolok. A régi otthonra. Az én falura csupa fény; csupa illat ilyenkor. A lágyszirmú, fehérfürtös virágok ellepik egészen. Agácák nyílnak a dülő utak mentén, agácák a garádparkokon. Agácák az ámbitusos kúriák udvarán.

Évről-óvra odavágyakozom én azok alá a virágzó fák alá, amelyek fehér szirmaikat ráhullatják a nagymama sírjára. Mintha édesen, lágyan cirógatnák a mélyben nyugvó szívét, amelynél nemesebb szív nem dobogott halandó kebelben. Az agácavirágot, a jázmin, meg a gyöngyvirágot szerette minden virágok közt a legjobban. Pünkösdi táján nyílt valamenynyi. Bokrétába kötöttük és vittük neki. Még az ablakait is teleraktuk jázminnal. Édes apám meg jázminbokrokat ültetett az ablaka alá. Illatos, csöndes alkonyatokon aztán, mikor én leültem az

ámbitus előtti kőgarádicsra, szebbnél-szebb történetekkel hozakodott elő a nagymama. Csupa öröm volt hallgatni.

Saját ragyogó ifjúságáról beszélt leginkább. A mádi szüretekről, pesti, pozsonyi bálokról, meg aztán menyecske-koráról. A „groszpapa“ rokonságáról, a sógorasszonyokról.

Nagyon örültem, ha ezekről beszélt.

A nagy kastélyban a groszpapa nagyatyja lakott. Az öreg, nyolcvan esztendőös consiliárius úr, meg a lányok. Viruló, szép három unokája, akiket a három gráciának nevezett el az akkori fiatalság.

Micsoda féltő tisztelettel hallgattam, amikor a nagymama a hatalmas consiliárius úrról beszélt. Naphosszat ott ült a nagy kastély boltíves verandája alatt. Egyre terveket nézegetett, mert az építkezés volt a mániája. Üvegházakat, kastélyokat, filagóriákat csináltatott egymás után s mindent ózdi vasgyárában készült erős rácsokkal véttetett körül:

— *Ahol lányok vannak, nem lehet eléggé óvatos az ember.*

Mondogatta s meghúzogatta fehér hálósapkájának a cipflijét. óriási bőrpamlagait pedig úgy állította a verandára, hogy épen unokái lakosztályának az ajtajára nézhetett. Cerberusként őrködött fölöttük.

A rendkívül jól nevelt, finom érzékű lányoknak fájt is ez a bizalmatlanság; de nem mertek a grosz-papa bogarai ellen tenni. Kevés szórakozásuk akadt, de elfoglalta őket a háztartás, olvasgatás; néha vitatkoztak, mert mind a három teljesen külön egyéniség és passionatus disputáló volt.

Mária, a legidősebb, nagyeszű, erélyes. Az ő véleménye döntött mindig a vitáknál. Lotti maga a jóság, szelídség, önfeláldozás, aki élete végéig másokban, másokért olt csupán. Hermin, francia szabású, élénk, könnyed modorával elbájolt mindenkit. Szellemes, elragadó társalgásával sehogy sem illett a szomorú, komor, tó-györki kastélyba.

Mikor a lányok aztán hajadoni sorba jöttek, ismerős meg rokonasszonyok egyre bízatták a consiliárius urat, küldje már őket egy kicsit mulatni. „Mert bizony 'pártában marad a három grácia“ — mondották, vagy „Tonnaszámra áll az arany uram. bátyám vasajtaja mögött s a szép Beniczky-lányok mégse kerülnek fejkötő alá.“ De a consiliárius úr csak hálósapkájának a végét húzogatta s morgott a selmeci pipaszára mögül:

— Bízzák azt csak rám. Jó bornak nem kell cégér.

A sok beszéd azonban valahogy mégis csak

szeget ütött az öreg úr fejében. Kistaffiroztatta az unokáit rangosan. Minden darab ruhát Weissenfelsné varrt. Az akkori híres „divatos viselet árosné“. De még Bécsből, Párizsból is hozatott kalapokat, mantillákat, úgy küldte el őket mulatni. Drága kincseit társalkodónőkre, komornákra, meg egynéhány elszegényedett rokonfólo öreg asszony gondjaira bízta. Mikor aztán a tógyörki Durchfahrt alatt föl szálltak a rugókon járó hintóra, a hátulsó bakon álló két inasnak holmi keréketörést is emlegetett, ha férfi halandót csak közel is eresztenek a határhoz.

Mesélt aztán a lányok mulatozásáról, báljáról, lovagjaikról is a nagymama.

Hermint először Pestre vitték egyik nagynéniéhez, Tihanyi Dánielnéhez. Férje, a temesi gróf, egyik első embere volt az országnak. Háztartásuk fejedelmi. Tihanyinó rendkívül szellemes asszony volt s már akkor olyan kört válogatott össze, amelyben egyesült a születés és a szellem arisztokráciája.

Sajátságos volt, hogy Tihanyiné aktív részt nem vett a társaságban. Tizenhat évig folyton ágyban feküdt s díszes, szallagos, csipkés ágyát betolatta vendégei közé, úgy nézte a mulatozásukat. Beteg tulajdonképpen nem volt a temesi grófné, mert bár a legtudósabb orvosok is megvizsgálták, egyik sem

tudott semmiféle bajt se konstatálni. Az idegek, a lélek túlfinom rostjainak a nyavalyája volt ez. Ilyenkről s hasonlókról sokat összeírtak már a tudók, de megfejteni okukat egyik sem tudja.

A Szemere Pál köréhez tartozó ifjú óriások közül sokkal itt ismerkedett meg a szép Hermin. Így Schedel — később Toldy Ferencsel, a filozófus Szontagh Gusztávval és még többekkel. Szontagh hosszabb ideig patvaristája volt a consiliárius úr egyik sógorának. Ismerte a nógrádi, gömöri nemes famíliákat s így a kedves leánykával csakkamar sok társalgási anyagot találtak. Egyre gyakrabban eljárt aztán Szontagh Tihanyiekhoz, sőt mikor Hermin hazament Tó-Györke, ott is fölkereste.

A komoly, irodalommal, tudományokkal foglalkozó ifjú férfit még a morózus, öreg consiliárius úr is megtúrta s nem nézte rossz szemmel Hermin körül való forgolódását. A szép, szellemes lány is szívesen szórakozott a nagyeszű férfival, de szerelmet nem érzett iránta. Nem is igen búsult, mikor beköszöntött a forró nyár s nagyatyja Tornallyára, Gömörmegyébe küldötte.

Víg, a pesti szalonélet után nagyon is víg duhaj mulatságokat látott ott Hermin. A fiatal urak sáros csizmával léptek be a nappaliba. Nem nagyon válogatták a szót, később meg magukra hagyva a hölgye-

két, elkezdtek inni, cigányozni. Hajnal felé rendszeren szörnyen megoldott kravátlikkal dirigálták aztán a morékat a választott hölgy ablaka alá s eszeveszetten bömböltek a „Gyöngyöm Minkám“ dallamához.

— Örök, megfejthetetlen rejtélye a természetnek, hogy az ellentétek vonzzák egymást. A gyöngölelkű, túlfinom idegű férfi rendszeren energikus, katonás asszonyban találja föl az ideált, viszont a hareiasabb férfi szelíd párt keres. Fatális persze, ha mind a kettő erőszakos, zsarnok természet, mert a két éles kard a legnagyobb szerelem mellett is bajosan fér egy hüvelybe. Ez örök, megfejthetetlen rejtély okozta talán, hogy a túlfinom, elegáns Herminnek a szíve épen ebben a duhaj kompániában esett rabságba. Fáy Gusztáv lön választottja s tréfásan jegyezte meg egyik cousinejának:

— *Schon wieder ein Gustav . . .*

A nyers, kissé faragatlan, de talpig becsületes ifjúnak — aki különben később nagy szerepet vitt megyéjében — szintén megtetszett Hermin, úgy hogy mikor a nyaralásnak vége lett, a rokonok és ismerősök félig-meddig menyasszonynak tekintették a lányt. Jöttek is a tó-györki kastélyba sűrű üzenetek Gömörből, Hermin pedig mindegyre hidegbben bánt régi udvarlóival. Apró, leányos cseleket is kigon-

dolt s ezek közt nem utolsó az, amikor Schedel Ferencnek háromhetes, megsavanyodott kávéát adott ebéd után. A rajongó ifjú egyre versekről beszélt, de azért a kávéát csak ott hagyta. Végre megkérdezte Hermin, mért nem iszsa meg a feketét. Schedel kirukkolt az okával, Lotti pedig, már összetanulva testvérével, elkezdett jajveszékelni:

— Borzasztó! Látja, így van ez, ha nem én nézek a háztartás után. Hermin valami ruhafestéshez ettett, megsavanyodott kávéát melegítettett föl.

Ilyen és ehhez hasonló dolgok, az egy Szontaghot kivéve, elriasztották a gavallérokat. De tavasz felé már ő is elmaradozott. Üres lón a Szontagh-szoba, amelyet azonban a jeles tudósról máig is így neveznek a tó-györki kastélyban.

Május is eljött. Kinyílt az agáca, fakadt a pünkösdi rózsza. Szállt, szállt Gömörből a hír, sallangos négy lován, ünnepre állít be majd háztűznézni a várva-várt ideál. Hermin készült is fogadására. Legszebb ruháit szedte elő, remek, fényes haját pedig papillotakba csavargatva, próbálta a híres á la Giraffe-frizurát.

Pünkösöd szombatján, déltájban volt épen, nyalka fogat kanyarodott a kastély boltíves tornáca elé. Aféle Wurst volt, az akkori gavallérok legegánsabb

módi-kocsija. A hátulsó ülésen meg fújta a jáger a postakürtöt, a „Sohweizi család“ egyik ékes áriáját hangoztatva. Szebbnél-szebb virágbokrétákkal volt tele az ülés, rózsákkal ékeskedett a Wursíróll leugró gavalér olajsínű Gehrockjának a gomblyukában is.

A consiliárius úr akkor is a fedett verandán ült s a virágos fogat tulajdonosára komoran mordult rá:

— *Kicsoda az úr, mit akar az úr . . .*

Szegény Fáy Guszti csak hüledezett. Tisztességtudóan megnevezte magát. Aztán hozzátette, a „kedves Hermin kisasszonynak“ egy múlt nyári táncosa, aki tisztelni kíván.

Ímmel-ámmal szólítgatta elő unokáit a consiliárius úr. De a nagyapai fogadtatást látván, szegény Hermin alig mert ránézni a nyalka lovagra. Vacsoránál még kínálni sem merték. Sem ő, sem a testvérei. Férfi a consiliárius úron kívül pedig nem lévén a háznál, mindig üresen állt a Fáy Guszti pohara. Nem töltött a consiliárius úr, nem is kocintottak. Végre, valami nagyon zsíros pecsenye után, egymásután háromszor is töltött magamagának a fiatal ember s jóízűket ivott a finom burgundiból.

—Hm, hát még most is csak inni tudnak Gömörben . . . jegyzé meg a consiliárius úr, aki ifjú éveit egyik ottani birtokán töltve, ösmerte a szokásokat.

Az ifjú sóbálványyá vált. Irult-pirult, de még jobban Hermin. Mindegyre kínosabbá vált a helyzet. Annál inkább, mert a consiliárius úr most már folyton ugratta a legényt.

Szántsándékkal tudományos dolgokról kezdett el beszélgetni. Akárhogy akart volna is Fáy Guszti a gazdaság, a mezei élet, más efélékről conversálni, a grószitati makacsul ragaszkodott a világtörténet, geológia és természettanhoz.

Bizony ezek után nem sokat törte magát a bátyi gimnáziumban Guszti úrfi, úgy, hogy mikor a consiliárius úr megkérdezte, hányadik században kapták Hermin ősei a donációt, nem tudott felelni.

Épen vége lett a vacsorának. Asztalt bontottak. A consiliárius úr kedves egészségére kívánta a vacsorát vendégének. Aztán intett egyik inasnak, világítana el a tekintetes úrnak.

Alig hangzottak el Fáy Guszti lépései, odaállt Hermin elé az öreg úr s kijelentette, nem neki való a kérő. Egy ember, akinél többet tud a felesége, előtte nem numerái. Még hozzá olyan, aki érdemesnek sem találja megtanulni, kik voltak a felesége ősei. Végezetül azt is difficultálta, hogy Fáy Guszti egyedül is iszik, meg hogy még jó éjszakát sem tud franciául köszönni, ahogy azt a módi kívántatja. Szóval:

Unser punschieren geht nicht zusammen, — végezte be a consiliárius úr és ujját intőleg emelte a magasba.

Fáy Guszti be se várta az ünnepet. Pünkösöd első napjának reggelén búcsút vett a kedvetlen öreg-től A szép lánynak meg ez volt a legszomorúbb . pünkösödjé.

A három grácia nem is ment férjhez, míg csak az én nagyapám meg nem nősült s víg, zajos élet nem költözött a Ms-kastélyha. Onnan már nem riasztotta el senki a kérőket, s egymásután repültek el új, boldog fészkeikbe a consiliárius úrnak oly sokáig féltve őrzött galambkái.

Az öreg úr mondása azonban máig megmaradt a famíliában s ha valami nem pászol össze, ha egyik-másik dolog nem akar sikerülni, azonnal rámondják:

— *Unser punschieren geht nicht zusammen . . .*

. . . így mesélte ezt a nagymama, agácanyíláskor, pünkösöd alkonyatján, otthon, az én falumban, amely csupa fény, csupa illat ilyenkor, amikor a lágy, fehérszirmú virágok ellepik egészen.